

TANULMÁNYOK

PÁL JUDIT – VLAD POPOVICI*

Az erdélyi főszolgabírói kar átalakulása
1918 és 1925 között**

A román történetírás sokat foglalkozott az 1918-as fordulattal és ennek erdélyi következményeivel, de kevés olyan tanulmány született, amelynek témája kimondottan a közigazgatás, még kevesebb érinti a tisztviselőket – és hasonló a helyzet a magyarországi történetírás viszonylatában is. A közigazgatási változásokat (is) bemutató román munkák közül a legmegalapozottabbnak Gheorghe Iancu monográfiája¹ tekinthető, s szintén igen hasznosak Aurel Galea monográfiája,² illetve Lucian Leuşteannak a román–magyar kapcsolatokkal a közigazgatás és közszolgálat szempontjából foglalkozó elemzései, amelyek az 1920-tól 1923-ig terjedő intervallumot ölelik fel.³ Az újonnan Romániához kapcsolt területek jogi és közigazgatási egységesítését célzó hivatalos intézkedéseket Ion Agrigoroaiei vizsgálta.⁴

* Pál Judit, történész, Babeş–Bolyai Tudományegyetem (Kolozsvár) Magyar Történelmi Intézetének egyetemi tanára. E-mail: pal.judit@ubbcluj.ro; Vlad Popovici, történész, Babeş–Bolyai Tudományegyetem (Kolozsvár), adjunktusa. E-mail: vlad.popovici@ubbcluj.ro

** A tanulmány Pál Judit és Vlad Popovici: *The Transformation of the Mid-level Civil Servants' Corps in Transylvania in the Aftermath of the First World War: The High Sheriffs between 1918 and 1925*. In Becker, Peter et alii (Hg.): *Hofratsdämmerung? Verwaltung und ihr Personal in den Nachfolgestaaten der Habsburgermonarchie 1918 bis 1920*, Wien: Böhlau, 2020, 155–178. magyar fordítása. A szerzők köszönik a kötet szerkesztői és a Böhlau kiadó jóindulatát, amivel engedélyezték a magyar változat közlését. A tanulmány román nyelvű változata: Pál Judit – Popovici, Vlad – Sora, Florin Andrei (ed.): *Servitorii statului. Funcționari, funcții și funcționarism în România modernă (1830–1948)*. Cluj-Napoca: Mega, 2022. 241–275.

¹ Iancu, Gheorghe: *Contribuția Consiliului Dirigent la consolidarea statului unitar național român* [A Kormányzótanács hozzájárulása az egységes román nemzetállam megszilárdításához]. Cluj: Dacia, 1985.

² Galea, Aurel: *Formarea și activitatea Consiliului Dirigent al Transilvaniei, Banatului și ținuturilor românești din Ungaria: 2 decembrie 1918–10 aprilie 1920* [Erdély, Bánát és a magyarországi román vidékek Kormányzótanácsának megalakulása és tevékenysége 1918. dec. 2.–1920. ápr. 10.]. Târgu Mureș: Tipomur, 1996.

³ Leuştean, Lucian: *România și Ungaria în cadrul „Noii Europe” (1920–1923)* [Románia és Magyarország az „Új Európában”]. Iași: Polirom, 2003, 126–133.

⁴ Agrigoroaiei, Ion: *Măsuri de unificare legislativă și administrativă în România Întregită* [Jogi és közigazgatási egységesítő intézkedések Nagy-Romániában]. In *Analele științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași*. Seria Istorie, 44–45., 1998–1999. 59–76.

A tisztviselőkkel foglalkozó kutatások köréből föltétlenül említést érdemel Andrei Sora a romániai prefektusok testületével és a funkcióit betöltőkkel (prefektusok, prefektúraigazgatók, alprefektusok) foglalkozó monográfiája.⁵ Ezt egészíti ki egy tanulmány, amely az utolsó főispánokat és az első prefektusokat, valamint az erdélyi közigazgatásban bekövetkező változásokat elemzi az 1918–1920-as időszakra vonatkozóan.⁶ Kevés prozopográfiai munka jelent meg ebben a tárgykörben, azok is általában egy-egy megyében bekövetkezett változásokra összpontosítanak.⁷ A magyar történetírás ezzel a témával foglalkozó szintén nem túl számos munkája közül megemlítjük Bárdi Nándor egyik tanulmányát⁸ és Romsics Ignác 2018-ban megjelent monográfiájának vonatkozó részeit.⁹ Szintén igen hasznos Egry Gábor komparatív történelmi munkája, amely a közigazgatásra is kitér.¹⁰ Az Ábrahám Barna és Egry Gábor által közölt dokumentumkötet érdekes információkat tartalmaz, bevezető tanulmánya pedig az erdélyi államhatalmi és közigazgatási átmenet kérdését is taglalja.¹¹ Hiányoznak azonban a közigazgatásban döntési joggal felruházott tisztviselők – alprefektusok, megyei főjegyzők, (fő)szolgabírók – személyével foglalkozó kutatások; a tisztségek betöltőire vonatkozó információk csak a helyi sajtóban közölt szűkszavú biográfiákban vagy helytörténeti kötetekben lelhetők fel. A nemzeti kisebbségekhez tartozó tisztségviselők témája csak mostanában tart számot élénkebb érdeklődésre, anélkül azonban, hogy megjelent volna erre vonatkozó átfogó munka.¹²

⁵ Sora, Andrei Florin: *Servir l'État roumain. Le corps préfectoral, 1866–1940*. Bucarest: Editura Universităţii din Bucureşti, 2011.

⁶ Pál Judit: Főispánok és prefektusok 1918–1919-ben: a közigazgatási átmenet kérdése Erdélyben. *Századok*, 2018/6. 1179–1214.

⁷ Lásd például: Györke Zoltán: Prefectii Clujului: analiză prosopografică [Kolozs megye prefektusai: prozopográfiai elemzés]. In *Anuarul Institutului de Istorie „George Bariţiu” din Cluj-Napoca*. Series Historica LI, 2012, 305–323.; Onofreiu, Adrian – Băndean, Ana Maria: *Prefectii judeţului Bistriţa-Năsăud (1919–1950; 1990–2014) – ipostaze, imagini, mărturii* [Beszterce-Naszód megye prefektusai 1919–1950; 1990–2014) – emlékek, képek, vallomások]. Bistriţa: Charmides, 2014; Nagy Botond: Háromszék közigazgatása 1918–1940 között. *Areopolisz. Történelmi és társadalomtudományi tanulmányok XIV.* Székelyudvarhely: Areopolisz Egyesület, 2015. 159–194.; László Márton: Maros-Torda/Maros megye közigazgatása 1919–1938 között. Uo. 195–223.; Gidó Csaba: Udvarhely megye közigazgatás-története impériumváltástól impériumváltásig (1918–1940). Uo., 225–277.

⁸ Bárdi Nándor: Az erdélyi kérdés mint közigazgatási probléma. *Magyar Kisebbség*, 1998/1. 123–156.

⁹ Romsics Ignác: *Erdély elvesztése 1918–1947*. Budapest: Helikon, 2018.

¹⁰ Egry Gábor: *Etnicitás, identitás, politika. Magyar kisebbségek nacionalizmus és regionalizmus között Romániában és Csehországban 1918–1944*. Budapest, Napvilág, 2015.

¹¹ Egry Gábor: Posztbirodalmi átmenetek? In Ábrahám Barna – Egry Gábor (szerk.): *Összeomlás, uralomváltás, nemzetállam-építés. Dokumentumválogatás. I. Románia*. Budapest: Napvilág, 2019, 13–44.

¹² Sora, Andrei Florin: Les fonctionnaires publics roumains appartenant aux minorités ethniques dans la Grande Roumanie. In: Marton, Silvia – Oroveanu, Anca – Ţurcanu, Florin (dir.): *L'État*

Főszolgabírók – a közigazgatás kulcsfontosságú tisztségviselői

Magyarországon és Erdélyben is a legfontosabb közigazgatási egységet a vármegyék képezték. A 16. századtól kezdve a vármegyéket 30-40 faluból álló járásokra osztották, de ez a felosztás csak a 17. században szilárdult meg és vált általánossá. A járasok határa és területe elég gyakran változott a dualizmus idején is, hiszen felosztásuk a vármegye hatáskörébe tartozott. Az utolsó ilyen változás Erdélyben Kolozs vármegyében történt 1918 augusztusában. A járasok tisztségviselőit a megyegyűlésen választották. Az első világháború előtt Magyarország 63 vármegyéjében 443 járás létezett, ebből Erdélyben 15 vármegye keretében 86 járás működött.

Egy járás működéséért felelős tisztségviselő kezdetben a szolgabíró (románul *pretor*, németül *Stuhlrichter*), majd a főszolgabíró (románul *prim-pretor*, németül *Oberstuhlrichter*). Maga a funkció jóval előbb jelent meg, első ismert említése 1232-ből származik. A szolgabíró – ahogyan az latin elnevezéséből (*iudex nobilium*) is kitűnik – elsősorban jogi meghatalmazásokkal bírt (idézetek, tanúkihallgatás), és csak később kapott közigazgatási jogköröket. A 18. században kisebb jelentőségű perekben vagy szabályszegések esetében is bírászkodhatott, ítéletei ügyében a vármegye volt a fellebbezési fórum.¹³ Erdélyi sajátosság volt a főbíró intézménye, amely csak részben felelt meg a magyarországi szolgabíró hivatalának.¹⁴

A szolgabírók státuszát és szerepkörét a dualizmus alatt az 1870. évi XLII. törvény csak nagy vonalakban határozta meg.¹⁵ A szolgabíró az ún. „külső” tisztségviselők közé tartozik, (székhelye nem a vármegye központja), a járás legmagasabb rangú hivatalnok, „felügyel a hatósága alatt álló községekre”.¹⁶ Munkáját kisegítő személyzet – kezdetben leginkább *írnokok* – támogatta. A vármegye közgyűlése választotta, és a törvényhatósági bizottság teljes jogú tagja volt. Közvetlenül a vármegye önkormányzatának feje, az alispán alárendeltségébe tartoztak, végrehajtották

en France et en Roumanie aux XIXe et XXe siècles. Actes du colloque organisé au New Europe College – Institut d'études avancées les 26-27 février 2010. Bucarest, New Europe College, 2011. 167–178.; Sora, Andrei Florin: Être fonctionnaire „minoritaire” en Roumanie. Idéologie de la Nation et pratiques d'État (1918–1940). In: *New Europe College Ștefan Odobleja Program Yearbook.* Bucarest, New Europe College, 2009–2010. 205–232. Lásd még Egry Gábor fent idézett és más munkáit.

¹³ Csizmadia Andor: *A magyar közigazgatás fejlődése a XVIII. századtól a tanácsrendszer létrejöttéig.* Budapest: Akadémiai, 1976, 41.

¹⁴ Lásd Dáné Veronka: „Az Őnagysága széki így deliberála”. *Torda vármegye fejedelemségkori bírósági gyakorlata.* Kolozsvár – Debrecen, Erdélyi Múzeum Egyesület – Debreceni Egyetem Történeti Intézete, 2006. 58–60.

¹⁵ A járasok történetét és működését a dualizmus korában átfogóan ismerteti: Pétervári Máté: *A járasok kialakítása Magyarországon az 1870:XLII. tc. alapján.* Szeged: Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2021.

¹⁶ A törvény 61. paragrafusa: <https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=87000042.TV&targetdate=&printTitle=1870.+%C3%A9vi+XLII.+t%C3%B6rv%C3%A9nycik&referer=1000ev> (letöltés ideje: 2022. 07. 22.)

ennek rendelkezéseit, valamint gyakorolták azokat a jogokat, amelyekkel a törvény és a vármegyék statútumai felruházták őket. A szolgabíró rendelkezései ellen fellebbezéssel az alispánhoz, és onnan a belügyminiszterhez fordulhattak.¹⁷ Az 1886. évi XXI. törvény változásokat hozott a közigazgatásban, bővítette a járási tisztviselők számát is. A járás élén ezután a főszolgabíró állt, akinek nevében a szolgabírók is tevékenykedtek, de akinek munkáját segítették a járási orvos, állatorvos, számvevő, a másolók,apidíjasok és a kisegítő személyzet más kategóriái. A törvény kötelezte a főszolgabírót arra, hogy lakása a járás területén legyen. A főszolgabírót és a szolgabírókat továbbra is a megyegyűlés választotta. A szolgabírókat és írnokokat – az alispánnal és a főszolgabíróval való konzultálás után – a főispán osztotta be a járásokba, ugyancsak ő helyezhette át őket egyik járásból a másikba, vagy esetenként elrendelhetette helyettesítésüket. Továbbra is a felettük fegyelmi joggal rendelkező alispán alárendeltségébe tartoztak, de a főispánnak a törvény új jogokat biztosított, amelyekkel lehetőséget kapott a járási közigazgatás felülvizsgálatára. A főszolgabírók hatáskörét is kiterjesztették, joguk lett fellebbezés kizárásával a községi közigazgatási szervek megbüntetésére (5 forint erejéig) „szolgálati engedtlenség és kisebbfokú hanyagság esetében”.¹⁸

A községi, vagyis az 1886. évi XXII. törvény értelmében a főszolgabíró, aki már amúgy is ellenőrizte a községek közigazgatását, állította össze a választói névjegyzéket, tűzte ki a választás napját, ő volt a választási bizottság elnöke, szintén ő nevezte ki az igazoló választmány tagjainak felét stb.¹⁹ Az 1883. évi I. törvény jogi (egyetemi vagy jogakadémiai) végzettséget írt elő a szolgabírók és főszolgabírók számára, de ekkor többségüknek már megvolt a megfelelő végzettsége. Bár a törvény előír bizonyos közigazgatási-gyakorlati képzést is, végül ilyen tanfolyamokat csak a jegyzők számára hoztak létre. A szolgabírók és főszolgabírók úgymond „menet közben”, közigazgatási gyakornokként, vagy már megválasztott tisztségviselőként sajátították el a közigazgatásban felmerülő gyakorlati teendőket.²⁰

A főszolgabíró volt tehát a központi és helyi közigazgatás, illetve a vármegye és a községek közötti kapocs. Ő közvetítette a törvényeket és a rendelkezéseket a községek felé, és ugyancsak ő ellenőrizte betartásukat. Ha a szükség úgy hozta, rendelkezhetett a csendőrség fölött is, ezenkívül látens politikai funkciója is volt, hiszen gyakran a főispán ügynökeként cselekedett úgy, hogy a helyi és parlamenti választásokon a kormánynak leginkább kedvező eredményeket ériék el.²¹

¹⁷ Uo.

¹⁸ A főszolgabírók jogkörét az 1886. évi XXI. törvény cikk 71. §-a szabályozta: <https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=88600021.TV&targetdate=&printTitle=1886.+%C3%A9vi+XXI.++%C3%B6rv%C3%A9nycik&referer=1000ev> (letöltés ideje: 2019. július 22.)

¹⁹ <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=88600022.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D32> (letöltés ideje: 2022. 07. 22.)

²⁰ Csizmadia, *A magyar közigazgatás fejlődése*, 174–175.

²¹ Kozári Monika: *A dualista rendszer (1867–1918)*. Budapest: Pannonica, 2005. 202.

Gyakorlatilag – a községi jegyzők mellett – helyi szinten ő testesítette meg az államhatalmat, valamint az autonómiájukat részben megőrző vármegyék hatalmát is. A dualizmus korával foglalkozó történetírás nagyrészt egyetért szerepe fontosságának elismerésében: „Hatásköre, bár területileg valóban korlátozott, és más szempontból is meglehetősen csökkentettnek látszik, gyakorlatban igen nagy, hiszen a járás területén minden, akár az önkormányzat, akár a központi igazgatás által kezdeményezett intézkedés az ő kezében fut össze, ő hajtja, illetve hajtja végre azokat a községekkel, és megfordítva is – csaknem minden, a községek által kezdeményezett, felső megerősítésre szoruló ügybe van valamilyen beleszólása.”²²

Végül is pontosan a nem egészen világosan behatárolt hatáskörük, amely a közigazgatás valamennyi reszortjára és az emberek életének különböző aspektusaira – a legelők és erdők őrzésétől a járványmegelőzésig és a közegészségügy felügyeletéig – kiterjedt, növelte befolyásukat és határozta meg a főszolgabírók helyi hatalmának és szerepének fontosságát.²³

A régi közigazgatás felbomlása 1918 folyamán. A főszolgabírók az új államban

1918. október 31-én Budapesten kitört az őszirozsás forradalom. November folyamán Erdélyben – főleg a többségben románok lakta vidékeken – szétesett a helyi közigazgatás. A háború alatt nagymértékben megnövekedett a jegyzők és főszolgabírók hatalma katonai szolgálat alóli felmentések kiadása, a fronton szolgáló katonák családjának, a hadiözvegyek és árvák számára érkező segélyek elosztása következtében. Ezzel együtt azonban megnőtt a visszaélések és a korrupció lehetősége is. A háború okozta szenvedésekért, az alapvető szükségleti cikkek (lábbeli, világításra használt petróleum stb.) és az élelmiszer hiányáért a lakosság a tisztviselőket hibáztatta, és tette meg bűnbaknak. November első napjaiban – még a magyar többségű vármegyékben is – a forradalom során a községi jegyzőket, szolgabírókat és sokszor a főszolgabírókat is elkergették, vagy egyszerűen elmenekültek az atrocitásoktól való félelmükben. Háromszék Orbai és Kézdi járásának főszolgabírói például jelentéseikben a közigazgatás jelentős mértékű akadályoztatásáról számoltak be: személyzet-hiányról, a községi jegyzők többségének elmeneküléséről, és felpanaszolták, hogy

²² Vörös Károly (összeáll.): *A polgári kori magyar törvényhatósági közigazgatás*. Budapest: Levéltárak Országos Központja, 1956, 14.

²³ A szolgabírók sokoldalú szerepéről és a velük szemben megnyilvánuló bizalomról: Vörös László: „Veszedelmes pánszlávok”. A magyar uralkodó elit képe a szlovák mozgalomról a 19–20. század fordulóján. In Szarka László (szerk.): *Párhuzamos nemzetépítés, konfliktusos együttélés. Birodalmak és nemzetállamok a közép-európai régióban (1848–1938)*. Budapest, Országgyűlés Hivatala, 2017, 179–192.

a csendőrség – vonatkozó parancsok hiányában – semmit sem tesz.²⁴ A románok lakta vidékeken a helyzet ennél súlyosabb volt, főleg, ha a helyi tisztviselők különben is népszerűtlenek voltak. Az Erdélyi-középhegység környékéről, a Mócvidékről, főleg Abrudbánya és Verespatak környékéről valamennyi közigazgató elmenekült. „Verespatakról vett jelentés szerint jegyzők elmenekültek, főszolgabíró nép dühe elől elrejtőzött, hivatala brutálisan leszerelve, polgárőrség egy pár egyén képtelen rendet tartani, állapotok rettenetesek” – jelentette az alispán.²⁵

Ha megmaradtak is hivatalukban, a tisztviselők hatásköre nagyon beszűkült. Egy, a közlélemezési miniszterhez küldött november végi jelentésben arról számolnak be, hogy a tövisi főszolgabíró nem akadályozhatja meg a parasztokat a kukorica szabadpiaci értékesítésében, részben azért, mert ennek súlyos következményei lennének a hegyvidéki román lakosság élelmezésére nézve, de nem teheti meg azért sem, mert ez fokozná a nemzeti ellentéteket, és megfelelő eszközei sem lennének hozzá: „Különben is adásvételt karhatalom hiányából, nemzeti ellentétek még nagyobb kiélesedésének elkerülése miatt főszolgabíró megakadályozni nem tudja.”²⁶ A hatóságok kétségbeesetten kérték a csendőrség vagy a katonaság segítségét a rend helyreállítására különösen ott, ahol gyilkosságok vagy ismételt rablások fordultak elő, de a hadsereg is felbomlófélben volt, a csendőrök pedig maguk is menekülésre kényszerültek. Ráadásul a decemberi 1-i gyulafehérvári román nemzetgyűlés során megalakult Kormányzótanács, amely egyfajta ideiglenes román regionális kormány szerepét töltötte be, ismételten és határozottan követelte a csendőrség teljes kivonását az erdélyi és partiumi vármegyékből.

Problémát jelentett az is, hogy nem különültek el egyértelműen a hatáskörök a régi vármegyei adminisztráció és az újonnan alakított nemzeti tanácsok között. Így a nemzeti tanácsok beleszólhattak a közigazgatásba, annál is inkább, mivel a nemzeti gárdák fegyveres erőinek támogatását is maguk mögött érezhették. A kormány rendeleteit nem, vagy csak nehezen hajtották végre, a jogkörök körüli viták mindennaposak voltak. Csak fokozta a zavart, hogy sok vármegyei tisztviselő a nemzeti tanácsoknak is tagja volt. Beszterce-Naszód vármegyében például az alispán a magyar, a vármegyei főjegyző, az eljövendő alprefektus (1919) pedig a Román Nemzeti Tanácsé. A két említett szervezet mellett itt még egy Szász Nemzeti Tanács is működött.²⁷

1918 decemberétől kezdve egész Erdélyben elkezdődött az új tisztviselők a Kormányzótanács általi kinevezésének folyamata. Ez kezdetben eléggé lassúnak

²⁴ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL), K 803 PTI 606 3. f. A megyei jogú városok táviratai, 24-es egység Háromszék I, 21–22. Az Orbai és a Kézdi járás főszolgabíróinak jelentése az alispánnak 1918. nov. 7. és 8.

²⁵ Uo. Alsó-Fehér vármegye, 124. sz. Alsó-Fehér vármegyei alispán jelentése, 1918. nov. 11.

²⁶ Uo. 238. sz. Az Alsó-Fehér vármegyei alispán jelentése, 1918. nov. 23.

²⁷ Salvan, Andreea – Tofan, Pavel: Memorii din 1918 [Emlékek 1918-ból]. In *Bistrița – 90 de ani de la Marea Unire*. Bistrița: Barna's, 2008. 81.

bizonyult, nem irányult az egész tisztviselői kar elleni nagyarányú „tisztogatásra”, célja inkább a kulcsfontosságú pozíciók fölötti ellenőrzés és a közigazgatás működőképességének fenntartása volt, akár a meglévő tisztviselőkkel is, akikről azonban szigorúan megkövetelték, hogy felesküdjenek I. Ferdinánd királyra és a román államra. Erre vonatkozóan már 1918 decemberében kiadtak egy rendeletet, amit 1919 januárjában enyhítettek: már csak a főbb tisztviselők számára tették kötelezővé a hűségeskü letételét²⁸ – valószínűleg azért, hogy elkerüljék a nagymértékű tisztviselőhiány kialakulását. Az 1919-es év folyamán az erdélyi magyar tisztviselők számára a román államra leteendő hűségeskü létkérdéssé vált. Legtöbbjüknek a megélhetés és családfenntartás érdekében szüksége volt az állásra, de a magyar állam iránti lojalitásuk – különösen mivel a béketárgyalások még folyamatban voltak – súlyos akadályt képezett. Ez ellen hatott különben a magyar közvélemény erős nyomása is, hiszen azokat, akik letették a hűségesküt, hazaárulóként bélyegezték meg nemzettársaik. A kilátástalan helyzet végül is kiváltotta a magyar tisztviselők Magyarországra való tömeges áttelepülését, ahol ez az elszegényedett réteg később a revíziós politika egyik fő támogatójává vált.²⁹ A megüresedett állásokat románok foglalták el, kinevezés, más földrajzi régiókból való áthelyezés vagy nyugdíjból való visszahívás folytán. Így például Aurel Morát, a Radnai járás írnokát 1919 februárjában a Kolozs megyei Kolozs község levéltárosaává nevezték ki.³⁰ George Vertic, a dualizmus korában a Naszódi járás volt szolgabírója újra megkapta ezt az állást 1919 januárjában, majd áprilisban a járás tiszteletbeli főszolgabírója lett.³¹ Annak következtében azonban, hogy a régi adminisztráció román tisztviselőinek száma viszonylag csekély volt, a legtöbb új alkalmazott – különösen a jogi végzettséggel rendelkezők – a magánszférából jött.

A tisztviselői kar átszervezésének első lépései közé tartozott a volt főispánoknak az új prefektusokkal való felcserélése,³² amit később a prefektusok hatáskörének – a vármegye autonómiájának kárára való – kibővítése követett. Ezekkel a kinevezésekkel kezdődően végleg megszűnt a központi hatalom (főispán/prefektus) és a helyi autonómiák (alispán/alprefektus) közötti régi egyensúly, és ezzel együtt eltűnt a megyék autonómiájának maradéka is.

1919. január 24-től a közigazgatás menetét a Kormányzótanács rendeletek sorozatával szabályozta. Ezek közül az első (I. sz.) elrendelte – egy sor kiegészítő rendelkezéssel korlátozva – a magyar törvények érvényességének fenntartását.

²⁸ Iancu, Gheorghe: *Contribuția Consiliului Dirigent*, 127–132.

²⁹ A legújabb, e kérdést is érintő tanulmány: Bavouzet, Julia: *The Hungarian Ministry of the Interior and its Civil Servants in the Post-war Turmoil*. In Peter Becker et alii (Hrg.): *Hofratsdämmerung*, 130.

³⁰ Arhivele Naționale ale României. Serviciul Județean Bistrița-Năsăud, fond Prefectura Județului Bistrița Năsăud – Documentele prefecturii (Román Nemzeti Levéltár. Beszterce-Naszód megyei levéltár. Prefektusi iratok) (a továbbiakban: ANR-BN-Prefect), dos. 71/1919, f. 3.

³¹ ANR-BN-Prefect, dos. 134/1919, 1–2.

³² Lásd Pál: *Főispánok és prefektusok*.

A közigazgatás hivatalos nyelve a román lett, de megőrizték az 1868. évi XLIV. (nemzetiségi) törvény rendelkezéseit is (felcserélve persze a magyar államnyelvet a románnal), így a hivatalos iratok és levelezés 1919-ben még jórészt magyar és német nyelvűek voltak. Ezzel szemben az átmeneti bizonytalanságot erősítette az a rendelet, amely előírta, hogy bármelyik tisztviselő bármikor rendelkezési állományba helyezhető.³³

Ha 1918-ig a megyei közigazgatás központi tisztviselőit a törvényhatósági bizottság választotta, az új rendelkezések értelmében a megyei és községi tisztviselők a prefektusok és a Kormányzótanács belügyi ügyosztályának főnöke általi kinevezéssel foglalták el helyüket.³⁴ A Kormányzótanács II. sz. rendelete a közigazgatás ideiglenes működését szabályozta. Ennek értelmében egyelőre, újabb rendelet kiadásáig, valamennyi tisztviselőt megtartották a helyén – ez persze nem vonatkozott a főispánokra, akik helyett prefektusokat neveztek ki. Az új választási törvény elfogadásáig feloszlatták viszont a régi törvényhatósági bizottságokat, melyek jogkörét a prefektus vette át.³⁵ Csak 1919 novemberében, a XXII. sz. dekrétumban szabályozták a városi és községi képviselők megválasztásának ügyrendjét.³⁶ A IV. számú rendelet megállapította a közigazgatási szervek és funkciók román nyelvű hivatalos elnevezését.³⁷ Mivel az anyakönyvi hivatalok számos tisztviselője elhagyta helyét, a Kormányzótanács úgy döntött, hogy az egyház által bejegyzett házasságokat tekintsék érvényesnek mindaddig, amíg – a későbbiekben – az állami hivatalok is bejegyzik ezeket.³⁸ A közigazgatási hivatalok személyzetének státuszát utólagos rendeletekben szabályozták, kikötve, hogy bármely hivatal csak versenyzővizsgálattal foglalkozhat el. Ennek a látszólag meritokratikus rendelkezésnek hatását azonban nagyban csökkentette az, hogy a kinevezést illető végleges döntés joga a prefektusok kezében maradt, valamint az a pontosítás is, amely előírta, hogy az üres állásokra való pályázáskor a már alkalmazásban lévők előnyben részesülnek.³⁹

1920 áprilisában a Kormányzótanácsot feloszlatták, és a miniszterelnök hivatalának alárendelt Egyesítési Bizottság lépett a helyébe.⁴⁰ Normatív szempontból

³³ Decret nr. I despre funcționarea în mod provizoriu a serviciilor publice, aplicarea legilor, despre funcționari și întrebuințarea limbilor. *Gazeta Oficială publicată de Consiliul Dirigent al Transilvaniei, Banatului și Ținuturilor Românești din Ungaria (retipărire)* [a továbbiakban: *Gazeta Oficială*]. 1, 1919, nr. 6., 14/27 ianuarie, 25–26.

³⁴ Decret nr. II despre funcționarea în mod provizoriu a serviciilor publice administrative. Uo. 26.
³⁵ Uo.

³⁶ Decret nr. XXII despre alegerea reprezentanțelor comunale și a primăriilor. Uo. nr. 65, 12 noiembrie, 1.

³⁷ Decret nr. IV pentru statorirea unor denumiri românești în administrație și justiție. Uo. nr. 7–12, 22 februarie, 9.

³⁸ Circular privitor la conducerea materialelor de stat în absența matriculanților vechi. Uo. nr. 6, 14/27 ianuarie, 28.

³⁹ Normativ pentru salarizarea, numirea, încadrarea, înaintarea și pensionarea funcționarilor de stat. Uo. nr. 69–70, 25 noiembrie, 1–8.

⁴⁰ Iancu, Gheorghe: *Contribuția Consiliului Dirigent*, 301–303.

és a közigazgatás megszervezését illetően a következő, 1920-tól 1925-ig tartó periódus nem változtatta meg számottevően a megyék közigazgatását az 1919 előtti állapotokhoz képest (változások az árvaszékek és a pénzügyi hivatalok működésében történtek), de maga a tisztviselői kar jelentős átszervezésen ment át. Az elkövetkezőkben pontosan ezt a folyamatot fogjuk követni egy, a közigazgatást érintő kulcspozíció, a főszolgabírói funkció elemzésének segítségével.

Erdélyi főszolgabírók 1918–1925 között

Kiterjedt hatáskörük miatt a főszolgabírók kategóriája azok közé a tisztviselői kategóriák közé tartozott, amelyek már az 1919. év folyamán a legnagyobb személyi változásokat szenvedték el. A dualista periódus végén Erdély főszolgabíróinak túlnyomó része magyar nemzetiségű volt. Kivételek a szászok lakta területeken fordultak elő, román nemzetiségű személy viszont nagyon kevés volt közöttük. A szolgabírók között már nagyobb volt a románok és szászok (németek) száma, de közülük csak nagyon kevesen kaptak főszolgabírói rangot. 1918-ban a magyar főszolgabírók száma 67, a szászoké 12, a románoké 4 (négy további főszolgabíró nemzetisége bizonytalan). Feltűnő viszont az örmény eredetű főszolgabírók nagy száma. Az örmények első nagyobb csoportja a 17. század második felében telepedett le Erdélyben, ahol kiváltságokat kaptak. Kezdetben főleg kereskedelemmel és bizonyos mesterségekkel foglalkoztak (híresek voltak tímármestereik). Hamar beilleszkedtek az erdélyi társadalomba, az akkulturációs folyamat már a 18. században megindult, az örmény elit köréből sokan nemességet szereztek, és így a magyar rendi nemzet részét képezték. A dualizmus korára már jórészt elmagyarosodtak, fenntartva csoporttudatuk bizonyos elemeit.⁴¹ Az általunk vizsgált főszolgabírók közül nyolcra tudjuk teljes bizonyossággal, hogy örmény eredetűek, ez a szám a „magyarként” nyilvántartott főszolgabírók 10%-a, míg a statisztikák szerint az örmények alig 1%-át képezték a magyar nyelvű népességnek.⁴²

A főszolgabírók felekezeti hovatartozása – bár jelentős részüknél hiányzik ez az adat – eléggé megosztott (főleg római katolikusok, de vannak reformátusok, valamint unitáriusok is közöttük), tükrözve az erdélyi magyar népesség felekezeti struktúráját. A törvény előírása szerint valamennyien jogi végzettségűek.

⁴¹ Lásd Pál Judit: *Armenian Image – Armenian Identity – Assimilation of the Transylvanian Armenians in the 18th and 19th Centuries*. In Barszcewska, Agnieszka, Peti Lehel (eds.): *Integrating Minorities: Traditional Communities and Modernization*. Cluj-Napoca: The Romanian Institute for Research on National Minorities – Kriterion, 2011, 13–32.

⁴² A hivatalos statisztikákban az örmények száma alacsony volt, mivel 1880-tól kezdve a népszámlálás folyamán az anyanyelvet/beszélt nyelvet jegyezték, és akkor ez már esetükben kevés kivétellel a magyar volt.

A Kormányzótanács által kinevezett főszolgabírókról nem maradt pontos nyilvántartás; bizonyos megyékben a levéltárak még most sem kutathatók ilyen szempontból, ezért 1919 első hónapjainak helyzete elég nehezen rekonstruálható. Külön nehézséget jelent, hogy a forrásokban – és ezek nyomán a szakirodalomban – nem mindig különböztetik meg a főszolgabírókat a szolgabíróktól, részben a funkciók magyar megnevezéséről a románra való áttérés okozta zavar folyományaként.⁴³ A hivatalos iratok néha csak azt közlik, melyik megyébe nevezték ki az illetőt, nem téve említést a járásokról;⁴⁴ egyes esetekben pedig még ezek az adatok is pontatlanok.⁴⁵ Néhány esetben a régi főszolgabírók egészen 1919 tavaszáig hivatalukban maradtak. Bizonyos viszont, hogy 1920-ban, a Kormányzótanács működésének utolsó hónapjaiban Erdély megyéiben már csak két-három magyar és hét német főszolgabíró volt, tehát a kategória etnikai összetételének aránya – a háború végi helyzethez viszonyítva – teljesen megfordult.

A tisztviselői kar átszervezése a megyékben más-más módon zajlott le. Kulcsfontosságú volt ebben a folyamatban a prefektusi hivatal és a prefektus személye, hiszen hatáskörét 1918-ban a törvényhatósági bizottságok megszüntetése után kiszélesítették. Ennek következményeként most már hozzá került a megyei és községi tisztviselői személyzet kérdésével kapcsolatos döntések nagy része is.⁴⁶ A főszolgabírók megtartották az 1918 előtti törvények által biztosított hatáskörüket, de most már közvetlen függőségi viszonyba kerültek a prefektussal, hiszen a vármegyék önkormányzati szervei – amelyektől előzőleg függtek – már nem működtek. A helyzet következményei 1920-ban váltak egyértelművé, akkor, amikor a Kormányzótanács megszűnt, és a prefektusok maguk is közvetlenül a bukaresti Belügyminisztériumnak lettek alárendelve.

Az előzőleg már említett körülmények miatt a megüresedett állásokra jelentkezőkben nem volt hiány sem helyi, sem megyei szinten. A jelentkezők leveleiben, amelyekben személyüket az új hatóságok figyelmébe ajánlották, egy, a háború által traumatizált és radikalizálódott világ elvárásszintje tükröződik.⁴⁷

⁴³ Netea, Vasile: *Mureșul superior, vatră de cultură românească* [A Felső-Maros vidéke, a román kultúra fészke]. Târgu Mureș: Cuvântul, 2006, 126.; Filipașcu, Alexandru: *Istoria Maramureșului* [Máramaros története]. București: Tipografia ziarului Universul, 1940, 236–240., Iuga, Nicolae: The „Sfatul” Newspaper, a part of the Romanian National Council of Maramureș County (7th of December 1918 – 31st of May 1919). In *Diacronia. Journal of Romanian Literary Studies*, 2018/14., 18–28.

⁴⁴ *Monitorul Oficial (MOF)*, 1925, nr. 224, 11 octombrie, 31–34.

⁴⁵ ANR-BN-Prefect, inv. 785, Registru 182 (state de salarii pentru perioada 1919–1925).

⁴⁶ Guțan, Manuel: *Istoria administrației publice locale în statul român modern* [A helyi adminisztráció története a modern román államban]. București: All Beck, 2005, 240. A prefektusok szerepéről Óromániában és Nagyromániában: Sora, Andrei Florin: *Servir l'État roumain. Le corps préfectoral, 1866–1940*, 211–248. Az első prefektusok és a volt főispánok kara közötti összehasonlításához: Pál: Főispánok és prefektusok 1918–1919-ben.

⁴⁷ Onofreiu, Adrian: 1918 – o lume în schimbare [1918 – egy átalakulóban levő világ]. *Revista Bistriței*, 2008, 358.

A közigazgatásban a megüresedett állások betöltése valamennyivel egyszerűbbnek bizonyult a pénzügyhöz vagy más speciális tudást igénylő intézményekéhez képest. Az új tisztviselők kiválasztása a jelentkezők nagy száma miatt viszonylag egyszerű volt. Ráadásul az előző évtizedekben a felsőfokú képzésben részt vevő románok (is) leginkább jogi tanulmányokat végeztek, s így megfeleltek a törvényben előírt végzettségnek. Az ügyvédi irodák képzett személyzetének egy része is beáramlott a közigazgatásba, ahogy ezt két, Beszterce-Naszód megyei, családi kapcsolatban álló ügyvéd (sógorok), Victor Man és Victor Moldovan esete is példázza. Victor Man 1919 tavaszán szolgabírói, majd főszolgabírói kinevezést kapott a Besenyői járásban, míg Victor Moldovan községi jegyzői tanfolyamra járt, később viszont politikusi karrierre váltott, és a román parlament tagja lett.⁴⁸ Esetük jól illusztrálja azt a nagymértékű szocioprofessionális változást, amelyen az egyetemi tanulmányokkal rendelkező erdélyi román középosztály átment. Az 1918 előtt gyakorolt szabad foglalkozásokról (jogi, orvosi, műszaki) köztisztviselői státuszra való tömeges átállásról beszélhetünk, ennek valamennyi lélektani és gyakorlati következményével együtt (vállalkozókedv csökkenése a bürokratikus mentalitás javára, az államtól való függőség, politikai kiszolgáltatottság, korrumpálhatóság stb.).

A főszolgabírói kar románosítása több szakaszban követte a kormányváltásokat. A Kormányzótanács a magyarok helyett román főszolgabírókat nevezett ki, hivatalukban megtartva vagy ugyancsak szászokkal helyettesítve a szász főszolgabírókat, oly módon, hogy a szászok által lakott megyékben a német főszolgabírók száma nem csökkent. Ugyanakkor 1919–1920 között a magyar főszolgabírók gyakorlatilag eltűntek.

A szászok által lakott megyékben a főszolgabírók románokkal való felcserélése óvatos lépésekkel kezdődött még az Alexandru Averescu által vezetett kormányok idején (1920 márciusa–1921 decembere), azután a Tache Ionescu vezette kormány (1921. december–1922. január) alatt néhány kinevezéssel; az etnikai arányok csak 1922–1925 között fordultak meg, a liberális kormányzat alatt. 1918-ban ezekben a megyékben a főszolgabírók 67%-a volt német (12 a 18-ból), 22%-a magyar (4) és 11%-a (2) román.⁴⁹ Hivatalos adatok szerint 1925-ben az említett megyékben a helyzet gyökeresen megváltozott – a román főszolgabírók aránya 67%, a fennmaradó 33% német.⁵⁰ Ugyanebben az évben egész Erdélyben csak három magyar főszolgabíró maradt (a Székelyföldön). Érdekes ugyanakkor a Beszterce-Naszód

⁴⁸ Moldovan, Victor: *Memoriile unui politician din perioada interbelică* [Egy két világháború közötti politikus emlékei], I., ed. a 2-a, Buta, Mircea Gelu – Onofreiu, Adrian (ed.): Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2015. 82.

⁴⁹ *Magyarország tiszti cím- és névtára*, XXXVII, 1918. 71., 74–75., 92–93, 106–107.

⁵⁰ Longaver, Tímea – Popovici, Vlad: *Considerații privind corpul funcționarilor administrativi județeni din zonele cu populație săsească în perioada 1919–1925* [Megjegyzések a szászok által lakott megyék köztisztviselői karáról 1919–1925]. In *Studia Universitatis Cibiniensis. Series Historica* 15, 2018, 159–172.

megyei Besenyői járás főszolgabírójának, Karl/Károly/Carol Dörnek az esete, aki hosszú karrierje után 1919 márciusában tűnt el a fizetési listáról, hogy 1922-ben újra megjelenjék mint főszolgabíró, de már a Kolozs megyei Mócson.⁵¹ A liberális kormány hatalomra jutása utáni hirtelen feltűnése ugyanabban a funkcióban, de más megyében arra utal, hogy abban a három évben, melyről nincsenek információink, valószínűleg a közigazgatás alkalmazottja maradt, és sikeresen dolgozott politikai kapcsolatai építésén.

A főszolgabírói kar etnikai megoszlásának kérdéséhez kapcsolódva érdemes kitérni egy másik, a főszolgabírók nemzetisége és az általuk vezetett járások etnikai összetétele közötti viszony elemzésére (lásd az 1. és 2. táblázatot).⁵²

1. táblázat. Az erdélyi járások etnikai struktúrája

	magyar	román	német
Demográfiai többség	19	64	4
Több mint 20%	20	7	8

2. táblázat. A főszolgabírók nemzetisége

	magyar	román	német	bizonytalan
1918	67	4	12	4
1920	2	70	7	8
1925	3	72	5	7

Az 1918-as évben a főszolgabíró nemzetisége és a járások demográfiai összetétele között a következő arányokat látjuk: a járások egyharmadában a főszolgabíró és az abszolút vagy relatív többség nemzetisége megegyezett, további egyharmadában megegyezett a járást lakó nemzetiségek legalább 20%-ával. A járások egyharmadában pedig egy teljességében kisebbségi (20% alatti) etnikumhoz tartozott. Minden ilyen járásban a főszolgabíró magyar volt, a lakosság pedig román többségű. 1919-től kezdve a közigazgatás románosítása nyomán a főszolgabíró nemzetisége 50 járásban megegyezett a többségi nemzetével (57%), 1925-ben ez a szám már 62 (70%). Ebben az évben Erdély területén 72 román főszolgabíró szolgált a 87 járásban, azt mondhatjuk tehát, hogy a főszolgabírók nemzetiségi összetétele ugyan gyökeresen megváltozott, de a nemzetiségi arányokhoz viszonyítva kiegyensúlyozottabb volt, mint 1919 előtt. A magyarok erőteljes visszaszorulása is jól látható a táblázatból. Ez azért alakult így, mert az egykori Királyföld területének járasaival ellentétben a székelyföldi járások többségébe román főszolgabírókat neveztek ki, hiszen bennük jobban megbíztak, és rajtuk keresztül hatékonyabbá

⁵¹ *Revista administrativă*, 1922, nr. 7., 108.

⁵² A számítások az 1910. évi népszámlálás adatai alapján készültek: *A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. I. r. A népesség főbb adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint*. Magyar Statisztikai Közlemények 42, 1912. 372–457.

akarták tenni a vidék állami ellenőrzését, de a magyar tisztviselők tartózkodása a román közhivataloktól szintén nem elhanyagolható ok. Az egykori Monarchia más régióival összehasonlítva az erdélyi közhivatalnokok nemzetiségi arányának változása némileg a morvaországihoz hasonlít, a legjobb összehasonlítási alapot azonban bizonyosan a szlovákiai megyék képezik.⁵³

A közigazgatás magyarosításának szándéka 1918 előtt nyilvánvaló, mint ahogy 1918 után a románosítási szándék, tehát arányos nemzetiségi reprezentáció nem valósult meg Erdélyben (sem) sem a dualizmus korában, sem pedig a két világháború között. Ez jól látszik a főszolgabírói pozíció szintjén is. Az 1919 utáni románosítás sokkal gyorsabb és radikálisabb volt. Bizonyos fokú egyensúly fennmaradt még a Kormányzótanács idején, de miután a közigazgatás egésze a bukaresti Belügyminisztérium alá került, azoknak az erdélyi kisebbségi hivatalnokoknak a száma, akik főszolgabírói pozícióban voltak, ekkor már elenyésző. A helyzet változásához hozzájárultak a Kormányzótanács rendelkezései is, amelyek a főszolgabírók (és a tisztviselők többségének) kinevezését a prefektus kezébe adták, kiszolgáltatva annak, így ez a közigazgatás-politikai kulcspozíció az éppen kormányzó párt ellenőrzése alá került.

Ami a főszolgabírók és az általuk igazgatott járások lakosságának felekezeti megoszlása közötti kapcsolatot illeti, ennek elemzése adatok hiányában nehézségekbe ütközik. 1918 után a főszolgabírók 40%-ának ismerjük a felekezeti hovatartozását, az esetek mintegy háromnegyedében kimutatható az egyezés, de ez valószínűleg inkább a hivatalnokok származási helyének (ugyanabban a vármegyében, sokszor azonos járásban születtek) tulajdonítható, mint valamiféle erre irányuló, célzott személyzeti politikának.

A főszolgabírók 80%-ának cseréje 1918 decemberétől 1919 márciusáig nemcsak ennek a szakmai csoportnak az etnikai összetételét változtatta meg; lényegesen módosította társadalmi összetételét és szakmai felkészültségét is. 1919 előtt a főszolgabíróknak kötelező módon jogi végzettséggel, legalább államtudományi államvizsgálással kellett rendelkezniük. Az 1918. év végén hivatalban levő 87 főszolgabíró közül 15 rendelkezett jog- vagy államtudományi doktorátussal. Szakmai gyakorlatuk átlaga a vármegyei közigazgatásban mintegy 15 év, legtöbbjüknek több mint 10 éves tapasztalata volt.

Abból a 152 főszolgabíróból, akiket az 1919–1925 közti időszakból azonosítottunk, 109-nek pontosan ismerjük a képzettségét: 83 jogi vagy államtudományi egyetemi szintű tanulmányokat folytatott, két teológust is találunk köztük, 21 személy közjegyzői tanfolyamok után 1918 előtt kör- vagy községi jegyzőként működött, a többiek kereskedelmi akadémiák végzettjei voltak. Ötvenen közülük

⁵³ Klečacký, Martin: Im Dienste des neuen Staates? Beamtenkarriere im Prozess des Aufbaus der tschechoslowakischen Staatsverwaltung 1918–1920 [Új állam szolgálatában? Hivatalnokkarrier a csehszlovák államigazgatás kiépítésének folyamatában]. In: P. Becker et alii (Hrg.): *Hofratsdämmerung?* 137–154.

jog- vagy államtudományi doktorátussal rendelkeztek. Mintegy ötödüknek volt alacsonyabb iskolai végzettsége, mint az 1918 előtt hivatalban levő főszolgabíróknak, de szintén kb. 20% a doktoráltak aránya, tehát jóval magasabb, mint 1918 előtt. Ha a tanulmányok terén mutatkozó különbség csekélynek mondható is, annál nagyobb a közigazgatás terén felhalmozott tapasztalat esetében. Az új főszolgabírók közül csak 25%-nak volt közigazgatási gyakorlata az előző korszakból, többségük a főszolgabírónak alárendelt kör- vagy községi jegyző, illetve jegyzői hivatalok alkalmazottja volt. Az új főszolgabírók között találunk olyanokat is, akik két évtizede dolgoztak a vármegyei közigazgatásban, de ők kevesen voltak, így nem tudták ellensúlyozni a nagy számban érkező diplomás újoncoknak (ügyvédek, vállalati tisztviselők, papok vagy különböző szabad foglalkozásúak) a közigazgatási gyakorlatban való tapasztalatlanságát.

3. táblázat. A főszolgabírók legmagasabb iskolai végzettsége

Tanulmányok	1919–1925	Százalék
Jog- és/vagy államtudományi egyetemi diploma	83	55%
Közjegyzői tanfolyam	21	14%
Teológiai vagy kereskedelmi akadémiai tanulmányok	5	3%
Ismeretlen	43	28%

Ennél érdekesebb az, ahogyan ezek a strukturális változások több szakaszban, a kormányváltásokat követve lejátszódtak. A Kormányzótanács idejében az újonnan kinevezett főszolgabírók 80%-ának volt felsőfokú jogi végzettsége. Ez az arány kissé csökkent 1920-ban (75%-ra) az Averescu-kormány által eszközölt változások hatására, majd 1922–1925 között, a liberális kormányzat idején az új főszolgabírók mindössze 55%-a volt jogvégzett. A többiek kivétel nélkül a volt kör- vagy községi jegyzők közül kerültek ki. Az utóbbiak száma viszonylag állandó (10–12 minden új kormányzás alatt), ami arra utalhat, hogy a főszolgabírói funkció fokozatosan elvesztette vonzerejét a felsőfokú jogi végzettséggel rendelkezők szemében. Valószínű, hogy a kiépülő új román adminisztráció a városokban anyagi és társadalmi vonatkozásban is vonzóbb perspektívákat kínált nekik. Az is igaz, hogy a Nemzeti Liberális Párt hatalomra kerülését Erdélyben ellenséges légkör fogadta, ami hivatali lemondásokhoz vagy lemondatásokhoz vezetett. Sok (fő)szolgabíró a karrierjét a Kormányzótanács idején kezdte, többen közülük már 1918 előtt kötődtek a Román Nemzeti Párthoz, amelynek konfliktusa a Nemzeti Liberális Párttal a közigazgatás személyi összetételére is hatással volt.⁵⁴ Erre csak egy példa: Vasile Filipciucot, a Máramaros vármegyei Felsővisói járási ügyvédet – aki 1918 decemberében a Máramarosszigeti Román Nemzeti Tanács sajtóorgánumát finanszírozta,

⁵⁴ Scurtu, Ion: *Iuliu Maniu. Activitatea politică* [Iuliu Maniu. Politikai tevékenysége]. București, Editura Enciclopedică, 1995. 33–39.

és később Máramarost képviselte a Kormányzótanácsban – kinevezték főszolgabírónak. Filipciuc azonban teljesen nyíltan szót emelt a regáti politikusoknak az erdélyi politikába való beavatkozása ellen, ez pedig a liberálisok hatalomra kerülése után rögtön a hivatalából való felfüggesztését vonta maga után. Testvére és biográfusa, a történész Alexandru Filipaşcu szerint ezután felhagyott minden politikai tevékenységgel és – egészen az 1932-ben bekövetkezett haláláig – kizárólag üzleti tevékenységgel foglalkozott.⁵⁵ A politikai lojalitás azonban sokszor alárendelődött a személyes érdekeknek. 1925-ben egy Vasile Filipciuc (valószínűleg nem más személyről van szó) a *Monitorul Oficial*-ban (Hivatalos Közlöny) mint Maros-Torda megye egyik főszolgabírója jelenik meg.⁵⁶ A változások pontos arányának megállapításához tehát a teljes időszakot vizsgálni kell.

Statisztikai elemzések elvégzéséhez túl kevés információnk van az új főszolgabírók társadalmi eredetéről, ám arra elegendő, hogy kiemeljük túlnyomóan falusi származásukat (papok, tanítók, kis- és középparasztok leszármazottjai). Ez maradéktalanul beilleszkedik abba a képbe, amit a 20. század elejének magyarországi román diákjairól tudunk.⁵⁷ A foglalkozások történelmi osztályozásának (HISCO)⁵⁸ perspektívájából az 1919–1925 közti időszak főszolgabíróinak szülei a foglalkozási spektrum középszintjén helyezkednek el (20210-es kód, közigazgatási végrehajtó), közülük fele a 'minor' csoportokba sorolható: 13 (tanárok) és 14 (egyháziak); a másik fele pedig a 61-es 'minor' csoporthoz tartozik (gazdálkodók). Mindössze kis csoportot képeznek a közigazgatásban vagy jogi pályákon dolgozók (falusi előjárók, szolgabírók, bírók) leszármazottjai. Többségük tehát olyan családokból származott, melyek nem állami intézményekből szereztek jövedelmüket, és 1918 előtt ők is szabad foglalkozásúként (ügyvéd, jogász) vagy helyi kistisztviselőként (jegyzők) tevékenykedtek. Ez is jellemző a magyarországi románság helyzetére a dualizmus korában.

Amikor hirtelen megnyíltak előttük az új karrierlehetőségek, 1919-ben, úgy tűnik, a két nagyobb csoport más-más utat járt be. A volt jegyzők, pópák vagy az egyetemi végzettséggel nem rendelkezők részére a főszolgabírói kinevezés (néha rövid szolgabírói vagy megyei jegyzői intermezzo után) karrierjükben jelentős előrelépést jelentett. Ez a tény a közigazgatáshoz kötötte őket, annyira, hogy nagy többségük még 1925-ben is hivatalban volt, elkerülve a kormányváltásokkal járó változásokat. Ez jellemző a funkcióban levő megyei tisztviselők többségére.

⁵⁵ Filipaşcu, Alexandru: Luptătorul maramureşean Dr. Vasile Filipciuc [A máramarosi harcos, dr. Vasile Filipciuc]. *Transilvania*, 1944/10–12., 849–850.; Iuga, Nicolae: The „Sfatul” Newspaper, 18–28.

⁵⁶ *Monitorul Oficial (Mof)*, 1925, nr. 224, 11 octombrie, 31–34.

⁵⁷ Sigmirean, Cornel: *Istoria formării intelectualităţii româneşti din Transilvania şi Banat în epoca modernă* [Az erdélyi és bánági román értelmiség kialakulásának története]. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2000. 219–228.

⁵⁸ van Leeuwen, Marco H. D. – Maas, Ineke – Miles, Andrew: *HISCO. Historical International Standard Classification of Occupations*. Leuven: Leuven University Press, 2002.

Az ügyvédek számára azonban a főszolgabírói pozíció csak ideiglenes pénzkereseti lehetőség vagy ugródeszka a további karrierlehetőségek felé. Az 1919-ben ügyvédként azonosított főszolgabírók közül csak nagyon keveset találunk ugyanebben a hivatali funkcióban 1925-ben is.

Az 1919–1925 közti időszak erdélyi román főszolgabírójának portréja egy, az alsó középosztályból származó 35-45 éves férfi képét tárja szemünk elé, aki felsőfokú jogi vagy államtudományi tanulmányokat folytatott, valószínűleg tartalékos tisztként megjárta a frontot, erősen nacionalista érzelmű, volt ügyvéd vagy községi jegyző, 10-15 éves tapasztalattal a helyi közigazgatásban vagy a jogászi pályán. A különböző társadalmi és művelődési egyleti tagság a dualizmus korában, helyi vagy regionális (nemzetiségi) bankok igazgatótanácsi tagsága csak kiegészíti a vázolt képet, és fontos a karriert elősegítő politikai kapcsolatháló.

A rendelkezésünkre álló viszonylag kevés adat miatt eléggé nehéznek tűnik az 1918 előtti főszolgabírók statisztikai, illetve prozopográfiai elemzése, ennek ellenére felvázolhatunk egy általános képet. A főszolgabírók jogi vagy államtudományi tanulmányokat végeztek – a törvény követelményeinek megfelelően. A főszolgabírói hivatalban eltöltött idő eltérő volta arra utal, hogy a főszolgabírók korfája sokkal szélesebb, mint azoké, akik 1918 után követték őket ebben a funkcióban. Úgy tűnik, többségük abból a vármegyéből származik, ahol betöltötte hivatalát – ami a magyarországi közigazgatási rendszer jellegzetességeivel magyarázható. Az a tény, hogy a dualizmus végéig a főszolgabírókat a többi vármegyei (főbb) tisztviselővel együtt választották – nagymértékben megnövelte a helyi családi és társadalmi kapcsolatokkal bíró jelöltek esélyeit. Bár a 19. század végén és a 20. század első éveiben új emberek is megjelennek, a vármegyék politikai- és közéletét még mindig jelentős részben a volt nemesi (dzsentrí), egymással rokoni kapcsolatban levő családok vezették, amelyek közül sokan földtulajdonnal már nem vagy alig rendelkeztek. Természetesen nem mindegyikük származott ilyen családokból – egy részük családi hátterét pedig nem tudtuk teljes bizonyossággal beazonosítani –, de az általunk vizsgált mintában még mindig markáns csoportot képeztek. Az egykori Királyföldet viszont nagyrészt a szászok uralták a magyar kormányok és a szász vezetők közötti kompromisszum eredményeként.

Az 1918-ban hivatalban levő főszolgabírók karrierje és utóélete

1918 előtt a legtöbb főszolgabíró karrierjének tipikus útja ez: az egyetem vagy jogakadémia elvégzése után szülőhelyük vármegyéjében – vagy néha egy másik vármegyében – gyakornokként kezdték közigazgatási pályájukat, utána vagy vármegyei aljegyzők, vagy szolgabírók voltak, majd néhány év múlva főszolgabírónak választották őket. Néha a Belügyminisztérium (segéd)foglalmazójaként kerültek a vármegyébe főispáni titkárként – ahogyan az a továbbiakban bemutatandó

Eckhardt Tibor esetében történt. Amennyiben sikerült az illető vármegyében megfelelő kapcsolatokat kiépíteniük és népszerűvé válniuk, esélyt szereztek arra, hogy néhány éven belül megválasszák őket szolgabírónak, majd főszolgabírónak. A főszolgabírók általában ezzel a pozícióval karrierjük csúcsára értek, előrelépési lehetőségeik eléggé korlátozottak voltak, de ezt kompenzálhatta magas presztízsük a vármegyében. Legtöbbjüknek az időszakos választások ellenére is sikerült huzamosabb ideig (10-15-20 vagy még több évig) hivatalban maradnia. Lázár Farkas Hunyad vármegyei főszolgabíró szinte négy évtizedet töltött a vármegye adminisztrációjában, 1887-ben szolgabíróként, majd 1889-től főszolgabíróként találkozzunk nevével a tiszti cím- és névtárakban.

A korábbi évtizedekben a főszolgabírók egy részének még volt esélye az előrelépésre: alispán vagy országgyűlési képviselő lehetett belőlük, néhányukból még főispán is válhatott. Az általunk bemutatott csoport tagjainál azonban az 1918-ban bekövetkezett fordulat következménye a legtöbb esetben a vármegyei közigazgatási karrier hirtelen megszakítása lett. Arra kényszerültek, hogy más pályák felé forduljanak, azért is, mert az 1918-ig szolgált főszolgabírókra mint a többnemzetiségű állam magyarosítási ügynökeire tekintettek. Ez nem is volt alaptalan feltevés, hiszen például amikor 1906-ban a körösbányai főszolgabíró, Lázár Farkas negyedszázados közigazgatási karrierjét ünnepelték, az újságok kiemelték, hogy pályafutása során mindig az „állam magyar jellegét védelmezte” a „románizmus fészkében”.⁵⁹

Érthető tehát, hogy a román adminisztráció – amely ugyanazt a politikát folytatta, csak éppen fordított irányban – nem bízott lojalitásukban. Másrészt, főleg az első időkben, ők sem voltak hajlandók arra, hogy együttműködjenek az új államhatalommal, és elutasították a hűségeskü letételét. A hűségeskü kérdése igen érzékeny téma volt, mert – ahogyan azt már említettük – azokat, akik letették az esküt, a magyar közvélemény nemzetárulóként bélyegezte meg. Székelyudvarhelyi beszámolójában egy budapesti újság meglehetősen gyászos színekben mutatta be a magyar lakosság szenvedéseit, külön kihangsúlyozva a volt tisztviselők kilátástalan helyzetét. A nemzeti ügy „mártírjaival” szemben megbélyegezte azokat a „gyázmagyarokat”, akik nem voltak hajlandók bojkotálni az új adminisztrációt, sőt, még tetteleg is segítettek a román hatóságokat az intézmények átvételében és működtetésében. Megemlítették ezek között – néhány pénzügyi tisztviselővel együtt – Szabó Gábor szolgabírót és Sándor Ernő vármegyei aljegyzőt, akik „árulásukért” cserébe állítólag fontos állást és magas fizetést kaptak.⁶⁰ Bordás Gavril/Gábor, aki főszolgabíróként szolgált az 1920-as években Bihar megyében, az 1930-as években pedig Udvarhely megyében, renegátként jelenik meg az egyik

⁵⁹ *Budapesti Hírlap*, 1906. július 8., 18.

⁶⁰ Székelyudvarhely keresztrefeszítése. Egy magyar város kálváriája. *Világ*, 1919. december 11., 6.

pesti újságban, ahol azzal vádolták, hogy románosította a nevét, és buzgó román sovínisztaként elnyomja a magyar lakosságot.⁶¹

A háború utolsó évében aktív főszolgabírók 1918 utáni sorsát elemezve két csoportot különböztethetünk meg: akik otthon maradtak, és akik Magyarországon próbálták folytatni karrierjüket. Sajnálatos módon nincs adatunk valamennyiükről, mintegy egyharmadukról semmit sem tudunk 1918 után (24 személy, illetve egy elhunyt 1918 őszén). Egyharmaduk Magyarországra repatriált (21), a harmadik harmad (25) pedig Erdélyben maradt, de közülük csak hárman dolgoztak tovább az új adminisztrációban.

A főszolgabírók némelyikét már 1918 novemberében-decemberében leváltották, tehát a Károlyi-kormány hatalomra jutásakor, még az új, román adminisztráció berendezkedése előtt. Az Udvarhely vármegyei Pálffy Jenőt, aki az 1918 előtt hatalmon levő Nemzeti Munkapárt támogatója volt, már novemberben „rendelkezési állományba” helyezte Váleentsik Ferenc, az új kormánybiztos.⁶² A politikai nézeteltéréseken túl az már csak apró adalék a történehez, hogy 1910-ben olyan párbajban vett részt, amelyben Váleentsik volt az ellenfél segédje.⁶³ Pálffy valószínűleg Erdélyben maradt hivatala elvesztése után is, és ügyvédként tevékenykedett Székelyudvarhelyen. 1937-ben megnyert egy pert, amit azért indított, hogy visszanyerje nyugdíj jogosultságát, ami 1925-től megillette volna, de amit a megye vezetése állítólag politikai okokból megvont tőle.⁶⁴

Ahogy erről már szó volt, a magasabb rangú megyei tisztviselők nagy része elutasította a hűségeskü letételét, sokan közülük a háború után Magyarországra települtek – egyikük még Egyiptomban is próbálkozott új egzisztenciát teremteni. Boér Kálmán 1918-ban a Torda-Aranyos vármegyei Torockói járásban volt főszolgabíró. További sorsát a következőképpen ecsetelte: „Huszonhárom évig voltam köztisztviselő [...]. Az impérium átvétele idején rendelkezési állományba helyeztek, majd nyugdíjaztak. A csekély nyugdíjból nem tudtam megélni és az Aradi Közgazdasági Bank tisztviselője lettem. A viszonyok nem kedveztek, az intézet felszámolt és én állás nélkül maradtam. Régi lakásomból elköltöztem, tárgyaitam elraktároztam és vártam a szerencsét. Nem sikerült elhelyezkednem és úgy éreztem, hogy itt nincs többé mit keresnem.”⁶⁵ Miután fia kivándorolt és Alexandriában élt, a szülők kiköltöztek Egyiptomba, de még indulásuk előtt kiderült, hogy fiuk, aki dobos lett egy dzsesszenekarban, elzüllött, a kokain rabja lett, és súlyos beteg.⁶⁶ A szülők tehát a teljes bizonytalanságba mentek, miután mindenüket elkótyavetyélték Aradon. Fél

⁶¹ *Pesti Hírlap*, 1934. június 24., 6.

⁶² Gidó Csaba: Udvarhely megye, 226.

⁶³ *Székeleység*, 1911. december 31., 3.

⁶⁴ Jogtalanul és törvénytelenül járt el Udvarhely vármegye időközi bizottsága. *Ellenzék*, 1937. június 17., 3.

⁶⁵ Ötvenéves fővel új élet felé. *Aradi Közlöny*, 1925. május 14., 2.

⁶⁶ Aradi fiatalember tragédiája Egyiptomban. Uo. 1925. szeptember 10., 5.

év múlva már Magyarországon találjuk őket. Boér, miután 1927-ben megnyerte az *Est* című lap hirdetési versenyének 25 milliós első díját, már üldözésről mesélt az újságoknak, arról, hogy a román hatóságok haditörvényszék elé állították, és négy évig folyt ellene a vizsgálat. Nyilatkozata jól tükrözi mind a csoport viszontagságait, mind a korszak retorikáját: „A románok elvették a kis birtokomat, elűzték szülőföldemről, valósággal kétségbeesett küzdelmet folytatok a létért.”⁶⁷

Az 1918 előtti területe harmadára csökkent Magyarországon azonban sokan nem tudtak elhelyezkedni a túlzásfolt közigazgatási pályán, vagy meg kellett elégedniük alacsonyabb pozíciókkal. Ez érzékenyen érintette társadalmi státuszukat és presztízsüket is, de a háború és a repatriálás következtében vagyonában amúgy is megtépázott réteg anyagi helyzete is jelentősen romlott. Nem csoda, hogy ezek a repatriált tisztviselők lettek a revizionista mozgalom leglelkesebb hívei, és ők oktatták ki hazafiságból az otthon maradottakat.⁶⁸

Barcsay Ákos, a Puji járás (Hunyad vármegye) főszo­l­ga­bí­rója, az azonos nevű 17. századi erdélyi fejedelmet adó család leszármazottja is Magyarországra menekült. 1919 januárjában a magyar Belügyminisztérium ideiglenes helyet biztosított számára a bűnügyi osztályon, Bokross Elekkel, a fogarasi főszo­l­ga­bí­róval és más erdélyi tisztviselőkkel együtt. A „Vármegyékben, városokban és községekben kötelességük végzésében akadályoztatott tisztviselők bizottságába” is beosztottak ugyanakkor több átköltözött személyt, közöttük erdélyi szol­ga­bí­rókat és főszo­l­ga­bí­rókat is.⁶⁹ Másoknak magyarországi vármegyékben kerestek állást, főszo­l­ga­bí­róként vagy alispáni irodákban kaptak helyet.⁷⁰ Úgy tűnik, 1918 végén néhány erdélyi vármegyéből valamiféle kollektív pszichózis hatására a tisztviselők jelentős része elmenekült. A románok lakta vármegyékből (Hunyad, Fogaras) szinte minden tisztviselő elment. Sokan menekültek Alsó-Fehér vármegyéből is, ahol 1918 novemberében a magyarság az 1848–49-es események megismé­l­ődésé­ről félt, hiszen a parasztok udvarházakat, kastélyokat, jegyzői és szol­ga­bí­rói irodákat támadtak meg és fosztottak ki. Cirner Ákos tövisi (Alsó-Fehér vármegye) főszo­l­ga­bí­ró 1922–23-ban a menekült tisztviselők között volt Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyében; 1922-ben tiszteletbeli főszo­l­ga­bí­rónak nevezték ki a vármegye Kalocsai járásába.⁷¹ Sokan mentek el a nem román többségű vármegyékből, sőt, még a Székelyföldről is.

⁶⁷ Torockó volt főbírája elmondja, hogyan nyerte meg az *Az Est*-lapok hirdetési versenyének első díját. *Az Est* 1927. március 15., 13.

⁶⁸ Lásd Zeidler Miklós: *A magyar irredenta kultusz a két világháború között*. Budapest: Teleki László Alapítvány, 2002. 86–87.

⁶⁹ *Belügyi Köz­l­ö­ny*, 1919/2. 58–59., 1919/4., 169–170., 1919/6. 262–264.

⁷⁰ *Belügyi Köz­l­ö­ny*, 1919/9., 373., 1919/11, 534., 1912/12., 584–585.

⁷¹ *Pest-Pilis-Solt-Kiskun Vármegye Hivatalos Lapja*, 1922/11. 12. 1919-ben Budapesten menekült tisztviselők­ből megalakult egy „menekült vármegye” is, bár tagjai – egy főszo­l­ga­bí­ró kivételével – soha nem voltak vármegyei tisztviselők. Ablonczy Balázs: *Sérelem*,

Kivételes pályát futott be Eckhardt Tibor, aki Torda-Aranyos vármegyei főszolgabíró volt 1918-ban. Makón született, a politikai elittel szoros kapcsolatokat ápoló, újonnan nemesített családban.⁷² Belügyminisztériumi fogalmazóként neveztek ki Torda-Aranyos vármegye főispánja, Betegh Miklós mellé főispáni titkárnak. Gyors előrehaladását valószínűleg az is segítette, hogy a főispán testvérének, Betegh Sándornak, az 1918. november 5-én a helyi parasztok által meggyilkolt mezőszengyeli földbirtokosnak a sógora volt.⁷³ 1916 őszén a Járai járás főszolgabírójává választották, következésképpen lemondott főispáni titkári állásáról.⁷⁴ 1918 novemberében polgárőrséget szervezett, de rögtön az impériumváltás után elhagyta Erdélyt. Járásában – Alsófüle faluban – véres, néhány halottal zárult incidens volt, amely során a lakosság összecsapott a csendőrökkel. Az esetet egy vegyes, román–magyar bizottság vizsgálta ki, amely megállapította, hogy Eckhardt pozitív szerepet játszott a konfliktus során, megelőzve a helyzet további súlyosbodását. A falu román papja dicsérte lélekjelenlétét, bölcsességét és elfogulatlanságát.⁷⁵

1919–1920-ban a szegedi és aradi magyar kormányok sajtóreferense volt. A két világháború között Magyarország egyik legaktívabb politikusa lett, ő volt a Revisionista Liga alelnöke. Az 1920-as években szélsőjobboldali szervezetekben is tevékenykedett, majd 1930-tól a Független Kisgazdapárt tagja, 1932 és 1940 között pedig a párt elnöke, parlamenti képviselő. Mivel az angolszász politikai orientáció híve volt, Horthy Miklós és Teleki Pál diplomáciai megbízatással 1940-ben az USA-ba küldték, ahol befolyásos személyiségekkel kellett felvennie a kapcsolatot. Soha többé nem tért vissza Magyarországra, és 1972-ben New Yorkban bekövetkezett haláláig ő az antikommunista magyar emigráció egyik vezetője.⁷⁶

Az Erdélyben maradtak közül legtöbben a román agrárreform után megmaradt birtokaikból, esetleg ügyvédként vagy jelentéktelen állások betöltőiként próbáltak megélni. A két világháború között többen az Országos Magyar Párt soraiban, egyházi vagy különböző magyar kulturális egyesületekben tevékenykedtek. Hankó-Veress Károly, Kolozs vármegye egykori főszolgabírója, az Országos Magyar Párt Kolozs megyei tagozatának elnöke, 1930-ban a megyei tanács tagja, 1928-ban és 1931-ben szenátusi képviselőjelölt, 1937-ben újra szerepelt – sikertelenül – az

jogfolytonosság, frusztráció. Alsó-Fehér vármegye menekült törvényhatósága Budapesten, 1919–1921. *Kisebbségkutatás*, 2008/2. 248–260.

⁷² Testvére Eckhardt Vilmos, 1910 és 1918 között makói képviselő, nagyapja anyai részről Ugron Lázár főispán, nagybátyjai, Ugron Gábor és Ákos is évtizedeken át képviselők voltak.

⁷³ Lásd az Országos Széchényi Könyvtár halotti jelentéseinek gyűjteményét (köztük Betegh Sándor özvegyét, Eckhardt Máriaét) <https://dspace.oszk.hu/handle/123456789/342967#> (2019. április 8.).

⁷⁴ MNL OL, K 148 Belügyminisztérium, Elnöki iratok, nr. 1916-12-25023.

⁷⁵ Kertész Jenő: A tíz év előtti Erdély napjai [II.] *Korunk*, 1929/2. http://epa.oszk.hu/00400/00458/00240/1929_02_4748.html (letöltés ideje: 2022. december 1.)

⁷⁶ *Magyar Életrajzi Lexikon*. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/e-e-7530E/eckhardt-tibor-75320/> (letöltés ideje: 2019. április 2.)

OMP választási listáin. Kezdeményezője volt Kolozson – ahol lakott – egy művelődési ház építésének. 1938-ban halt meg, 77 éves korában.⁷⁷

Az általunk tanulmányozott csoportból csak nagyon kevés magyar – három – maradt meg a közigazgatásban. Ők megpróbálták alkalmazkodni az új helyzethez. Egyikük, Batternay Sándor 1910-ben közigazgatási gyakornok (tehát még elég fiatal volt 1918-ban is), 1914-ben aljegyző, majd 1917–18-ban szolgabíró Hunyad vármegyében. Mivel a vármegye túlnyomó többségében román lakosságú volt, biztosan jól tudott románul. 1921–22-ben már Udvarhely megyében találjuk. 1938-ban a kolozsvári közigazgatási törvényszéken I. osztályú osztályvezető.⁷⁸

Morvay Endre Háromszék vármegyei főszolgabíró a túlélés érdekes példája. Munkácson született, valószínűleg nemesi származású családban (alsódraskóci előnévvel szerepel). Budapesti és kolozsvári jogi tanulmányok után 1896-ban Détán (Temes vármegye) közigazgatási gyakornokként kezdi pályáját. A következő évben már Háromszék vármegye Kézdi járásában szolgabíró, de más járásokban is szolgált, míg végül 1907-ben az Orbai járásban választották meg főszolgabírónak, ahol egészen az első világháború végéig szolgált.⁷⁹ Korán anyagi gondjai adódtak, tartozásai nagyobb összegre rúgtak, mint évi fizetésének összege, így 1912-ben már fizetésének harmadát foglalták le adósságai fejében.⁸⁰ Ráadásul több fegyelmi ügye is volt. Már pályája kezdetén panaszok érkeztek ellene hivatali visszaélés, rágalmozás, a többi tisztviselővel szemben tanúsított impertinens, valamint a lakossággal szembeni durva magatartás stb. miatt. Párbajok főszereplőjeként is megjelent, amelyek következtében egy ízben néhány napos fegyházra ítélték. Többször indult ellene fegyelmi vizsgálat, és büntetésben is részesült nem is egyszer, bár a vármegye tisztii főügyésze is pártfogolta.⁸¹ Ennek ellenére a Vármegyei Tisztviselők Országos Egyesülete 1903-as budapesti alakuló gyűlésén küldötteként jelent meg.⁸²

Karrierje akkor kapott igazán lendületet, amikor 1906-ban a volt ellenzéki koalíciót jutott hatalomra. Annak ellenére, hogy továbbra is panaszok érkeztek ellene,

⁷⁷ *Keleti Újság*, 1938. január 19., 2.

⁷⁸ *Ministerul Internelor. Direcțiunea Administrației de Stat. Anuarul funcționarilor din administrația centrală și exterioară a ministerului* [Belügyminisztérium. A központi államigazgatás és a minisztérium külső tisztviselőinek Évkönyve]. București: Monitorul Oficial și Imprimeria Statului, 1938. 14.

⁷⁹ Nagy Ghecz Erika: *Continuitate și rupturi în viața elitelor din județul Trei Scaune în perioada interbelică – proiect de concurs școlar pentru clasele gimnaziale. Lucrare metodică-științifică pentru obținerea gradului didactic I* [Kontinuitás és megszakítottság Háromszék megye elitjeinek életében a két világháború között]. Cluj-Napoca, Universitatea Babeș-Bolyai, DPPD – Facultatea de Istorie și Filosofie, 2017–2019. 29–30. (Morvayról utólag publikált tanulmánya: A tisztviselő, aki mindig talpra esett: Morvay Endre pályája impériumváltás előtt és után. *Areopolisz, XIX.* Székelyudvarhely, Areopolisz Egyesület, 2020. 115–142.); *Pesti Napló*, 1907. december 22., 7.

⁸⁰ Nagy Ghecz Erika: *Continuitate și rupturi*, 30–32.

⁸¹ Uo. 32–39.

⁸² *Magyarország*, 1903. október 6. 6.

megválasztották főszolgabírónak az Orbai járásban. Az egyik panasztevő szerint kijelentette, hogy a járásban ő a „kisisten”.⁸³ A háború alatt dicséretet, sőt kitüntetést is kapott a hadikölcsön jegyeztetése érdekében kifejtett erőfeszítése miatt, valamint a Vöröskereszt támogatásáért.⁸⁴ 1916 augusztusában a vármegye közigazgatásával együtt ő is elmenekült a román csapatok elől. Visszatérése után megint fegyelmi vizsgálatokat kezdeményeztek ellene, de hivatalban maradt a háború végéig, a vármegyei közigazgatásnak a Kormányzótanács általi átvételéig.

Annak ellenére, hogy az 1919-es választásokat a magyar elit bojkottálta, hiszen a román politikai életbe való bekapcsolódást a békekötés előtt árulásnak tartotta, Morvay jelöltette magát, és megválasztották a román parlamentbe „a székelyek képviselőjeként”. Az 1920-as választásokon az Averescu-féle Néppárt egyetlen szenátorjelöltjeként szerepelt a megyében, de mivel a kormánypártnak szüksége volt mandátumára, inkább Háromszék alprefektusának nevezték ki. Ezzel közigazgatási karrierje csúcspontjára érkezett.⁸⁵ Túlbulgóságában odáig ment, hogy elbocsátással fenyegette a régi gárdából megmaradt községi jegyzőket, ha megtagadják az eskütételt.⁸⁶ Még így sem tudta azonban megnyerni a prefektus bizalmát, igaz, ha figyelembe vesszük hivatali előéletét – ő sem volt a tisztviselők mintapéldánya. Több kísérlet után a prefektusnak végül sikerült megszabadulnia tőle, miután egy újabb vizsgálatot kezdeményezett Morvay ellen, amelyben a kisajátítások akadályozásával és azzal vádolták, hogy festményeket és régi iratokat adott át a sepsiszentgyörgyi Református Kollégium igazgatójának, valamint hogy húzta-halasztotta a cégek nevének román nyelven való kiírásáról szóló rendelet alkalmazását. Még néhány hónapig, májusban és júniusban Udvarhely megye alprefektusa maradt, majd kinevezték Kézdivásárhely polgármesterévé. Hat év múlva, 1927 őszén aztán véget ért három évtizedes közigazgatási karrierje, amikor egy újabb fegyelmi vizsgálat után nyugdíjazták. 1928 decemberében megkísérelte a visszatérést, megint a Néppárt jelöltjeként próbált – sikertelenül – parlamenti képviselői mandátumhoz jutni.⁸⁷ Tipikusnak nem mondható karrierje ezzel véget ért. Három évtizedet sikerült átvészelnie a közigazgatásban az első világháború utáni gyökeres változások és az állandó pénzügyi és fegyelmi problémái ellenére, amelyek végigkövették pályáján. Ezek valószínűleg meghatározó szerepet kaptak abban a döntésében, hogy az új hatalom alatt is hivatalt vállaljon. Az új hatóságok pedig elfogadták szolgálatait, részben azért, mert nem ismerték, részben pedig azért, mert nem nagyon volt kibenválogatniuk, hiszen a régi tisztviselők túlnyomó része nem kívánt velük együttműködni. Morvay a háború után gyorsan felívelő karrierje azonban hamar véget ért,

⁸³ Nagy Gheczí Éva: *Continuitate și rupturi*, 42.

⁸⁴ *Az Újság*, 1915. november 19., 17.; *Pesti Hírlap*, 1916. január 14., 16.

⁸⁵ Nagy Gheczí Éva: *Continuitate și rupturi*, 7–9.

⁸⁶ Nagy Botond: Háromszék közigazgatása 1918–1940 között, 168.

⁸⁷ Nagy Gheczí Éva: *Continuitate și rupturi*, 46.

1921 után meg kellett elégednie azzal, hogy egy kisváros polgármestere lett, míg aztán onnan is eltávolították.

Bár egyelőre kevés adatunk van, mégis úgy tűnik, hogy a hivatali folytonosság másik példája, Lengyel Mór Morvaytól nagyon eltérő típusú ember és hivatalnok volt. Lengyel Balázsfalván, az erdélyi román görögkatolikusok központjában volt szolgabíró, majd főszolgabíró. A háború után Kolozsvárra költözött, ahol Kolozs megye főjegyzőjeként tevékenykedett 17 éven át, 1937-ben betegség miatt bekövetkezett haláláig. Az egyik erdélyi magyar napilap által publikált gyászjelentésében azt írják, hogy minden rendszer értékelte hozzáértését, közigazgatási ismereteit és szorgalmát. Szakszerűsége és elfogulatlan magatartása miatt már 1918 előtt elnyerte a románok rokonszenvét.⁸⁸ Nem tudjuk, hogy Lengyel Mór tényleg kifogástalan tisztviselő volt-e, de a görögkatolikus egyházi és politikai elitnek meghatározó szerepe lehetett kinevezésében. Hosszú karrierje mindenesetre a gyászjelentésben említett jellemvonások valószínűsége mellett tanúskodik.

Lengyel József újoncnak számított a főszolgabírói karban. 1910-ben Kis-Küüllő vármegyében találkozunk egy ilyen nevű gyakornokkal, majd 1917-ben szolgabíróként említik. 1920 elején Háromszék megyében tevékenykedett, 1930-ban pedig neve Csík megyében bukkan fel, egy falusi polgármester megválasztása körül kialakult konfliktus kapcsán. Bár főszolgabíróként megpróbálta a kolozsvári és bukaresti Felülvizsgálati Bizottságnál (Comisia de Revizie) érvényteleníteni a választást, a szépvízi polgármester végül mégis elfoglalhatta állását.⁸⁹ Valószínű, hogy mivel ő is szépvízi örmény volt, megpróbálta saját rokonait vagy ismerőseit előnyhöz juttatni a volt csendőrből lett polgármesterrel szemben.

Arra, hogy milyen változatos volt ennek a tisztviselői kategóriának a sorsa, példaként szolgálhat a brassói Heinrich Weinhold, aki 1920-ban Hétfalu főszolgabírója. 1921-ben az erdélyi szász iparosok lapjának, az *Industrie-Zeitung. Mitteilungen des Bundes der siebenbürgischen Industriellen*nek az igazgatója. 1930-ban és 1932-ben a Brassói megyei tanács tagjává választották. A tehetős hivatalnok Brassó központjában egy szép, emeletes ház tulajdonosa volt. A második világháború után, 1950-ben a kommunista rendszer államosította az ingatlant, majd 1952-ben⁹⁰ az egész családot (feleségét, lányát és két unokáját) a ház elhagyására kényszerítették. Valószínű, hogy kényszerlakhelyre költöztették. Későbbi sorsáról semmit sem tudunk.

⁸⁸ *Keleti Újság*, 1937. május 26., 8.

⁸⁹ *Erdélyi Lapok*, 1936. június 25., 7.

⁹⁰ Ungureanu, Ștefan: The Involvement of Public Institutions in Real Estate Fraud in the Municipality of Brasov. A Case Study. In *Bulletin of the Transylvania University of Brașov*. Series VII, Social Sciences: Law, special issue, 2018, nr. 1, 147.

Az 1919–25 közötti főszolgabírók pályája és biográfiai arculata

A főszolgabíróknak, annak ellenére, hogy felsőfokú jogi tanulmányokkal rendelkeztek, 1919 után sem volt számottevő választási lehetőségük. Többségük karrierje megrekedt ezen a szinten. Egyes 1919-ben kinevezett főszolgabírók még 1938-ban is ezt a hivatalt töltötték be – ha más járásban vagy megyében is. Simion Traiant, a Beszterce-Naszód megyei Besenyő 1919-es főszolgabíróját 1938-ban a Szeben megyei Újegyházon találjuk; Emil Dan 1919-ben Dicsőszentmártonban főszolgabíró, 1938-ban ugyanott van; Liviu Horșia 1920-ban főszolgabíró Erzsébetvárosban, 1938-ban a Bihar megyei Cséffa járásban tölt be hasonló hivatalt.⁹¹ Néhány év viszonylagos stabilitás után, a Nemzeti Liberális Párt hatalomra jutásával a főszolgabírók földrajzi mobilitása egyre nagyobb lett. Az áthelyezések nemcsak a megye határain belül, hanem már a régiók között is megkezdődtek. Az erdélyi szolgabírók a Bánságba (Victor Ungur 1922-ben Krassó-Szörény megyébe, Újmoldovába),⁹² Partiumba (Florian Ștefăniță az Arad megyei Halmágyba),⁹³ sőt egyesek a Regátba (Ioan Păcuraru a Tulcea megyei Măcini járásba) kerültek.⁹⁴

Természetesen voltak olyan esetek is, amelyekben a főszolgabírói pozíció ugrodéskaként szolgált magasabb megyei hivatalok – ideiglenes vagy tartós – elfoglalásához. Egy főszolgabíróat kinevezhettek alprefektusnak vagy prefektusnak, és ezek a funkciók már nagyobb perspektívákat nyitottak. Eugen Truția Szászrégenben (Maros-Torda vármegye) született 1879-ben, polgári családban. Apja bíró volt, ő maga 1910-től ügyvéd. Küldöttként vett részt az 1918. december 1-i gyulafehérvári román nemzetgyűlésen, a régeni román nők képviselőjében.⁹⁵ 1919-ben az Alsórégeni járás főszolgabírójává nevezték ki, de közjegyzői irodát is nyitott a városban, ami 1950-ig működött. 1922 januárjában a Take Ionescu-kormány idején Nagy-Küküllő megye – amelynek közigazgatásában a szász tisztviselők 1918 után is fontos pozíciókat foglaltak el – prefektusának nevezték ki.⁹⁶ Csak három hétig volt hivatalban, mivel a hatalomra került liberálisok leváltották. Régeni főszolgabírói állását a frissen diplomázott Ioan Popescu foglalta el, akiről a későbbiekben még szó lesz. Truția közjegyző lett, de a Néppárt Maros megyei alelnökeként, majd az 1926-os pártegyesülés után a Nemzeti Parasztpárt tagjaként továbbra is aktív maradt. Politikai támogatottságának köszönhetően az 1924–34-es

⁹¹ *Ministerul Internelor. Direcțiunea Administrației de Stat. Anuarul funcționarilor*, 117.

⁹² *Revista administrativă*, 1922, nr. 1., 236.

⁹³ Sfințirea bisericii din Hălmagiu. Vizită canonică la Cuied [A nagyhalmágyi templom felszentelése. Kanonika vizitáció Köveden]. *Biserica și Școala*, 1928, nr. 49–50. 8.

⁹⁴ *Revista administrativă*, 1922, nr. 6., 92.; Uo., nr. 20., 316.

⁹⁵ A Szűz Mária Koszorúja Egylet küldöttje volt. Traian Bosoancă: Dr. Eugen Truția. In: Ploieșteanu, Grigore – Șara, Mihai (eds.): *Reghinul cultural*, vol. 5, Reghin: Biblioteca Municipală „Petru Maior”, 2001. 244–251.

⁹⁶ Longaver, Timea – Popovici, Vlad: *Considerații privind corpul funcționarilor administrativi județeni*, 159–172.

periódusban a Maros megyei tanács alelnöke lett, miközben 1930-ban hat hónapig ismét Nagy-Küküllő megye prefektusa volt. 1938-ban, a királyi diktatúra idején, a pártok megszüntetése után Truția a Nemzeti Újjászületés Frontja (*Frontul Renașterii Naționale*) régeni elnöke. Életrajzírója szerint 1940 és 1944 között részt vett a „magyar hatalommal szembeni ellenállásban”, fenntartotta Bukaresttel a kapcsolatot, és annak javára kémkedett. Óvatosan kell azonban megítélnünk a horthysta titkosrendőrség jelentéseit, amelyekre az életrajzíró hivatkozik, hiszen az az egész észak-erdélyi román polgárságot, főleg a régi politikai tisztségviselőket meglehetősen gyanakvással kezelte (éppen úgy, mint magyar sorstársaikat Dél-Erdélyben a román hatóságok). 1945 után visszavonult a közéletről, és a kommunista börtönöket sikeresen elkerülve 1968-ban halt meg.⁹⁷

Az 1896-ban született Ioan Șerban 1918 előtt is tisztviselő volt. A debreceni Jogakadémia végzettjeként községi jegyző Beszterce-Naszód vármegye több községében, utána szolgabíró és árvaszéki ülnök, majd 1919-től Naszód főszolgabírója. 1920-ban, az Averescu-kormány idején kinevezték a megye prefektusának. Ha nincs az 1918-as nagy változás, valószínűleg soha nem haladta volna meg egy vármegyei középszintű közigazgatási tisztviselő státusát, boldog lett volna, ha a legjobb esetben főszolgabíró lesz. Az új közigazgatásban másfél év alatt jutott el a legmagasabb hivatalig a megyében. Két és fél hónapig volt prefektus, majd 1922 januárjában „magasabb hivatalba rendelték”.⁹⁸

Șerban kollégája, Ioan Păcuraru 1918 előtt a Naszódi járás szolgabírója volt, majd 1920 májusában főszolgabírónak léptették elő, miután Șerban prefektus lett. 1922 februárjában megint elődje nyomdokába lépett kirendelt prefektusként. Néhány hónap múlva, 1922 szeptemberében hivatali érdekből a Tulcea megyei Măcin főszolgabírójává nevezték ki.⁹⁹ Helyébe Solomon Haliță lépett, aki erdélyi léte dacára az Ókirályságban minisztériumi tisztviselőként futott be karriert, most pedig prefektusként tért vissza Beszterce-Naszód megyébe, ahonnan származott.¹⁰⁰

A bemutatott áthelyezések jól mutatják a korabeli személyzeti politika néhány jellegzetességét. Elsősorban azt, hogy az Erdélyben kapcsolatokat építő, 1920 után a hatalmat átvevő regáti politikussal ápoló viszony nagyon fontos volt. Másodszorban fontosnak bizonyultak a helyi kapcsolatok, ahogy ezt a Naszódi járási példa is mutatja, ahol a fent bemutatott személyek egymást követték a funkciókban. A Naszódi járás ugródeszkeként szolgált, mintegy a prefektusi állás „előszobája” volt. Harmadszorban megfigyelhető néhányuknak az áthelyezése az Ókirályság

⁹⁷ Bosoancă, Traian: Dr. Eugen Truția. 244–251.

⁹⁸ Onofreiu, Adrian – Băndean, Ana Maria: *Prefecții județului Bistrița-Năsăud*, 52–54.

⁹⁹ *Revista administrativă*, 1922, nr. 6., 92.; Uo. nr. 20., 316.

¹⁰⁰ Dărăban, Alexandru: *Solomon Haliță. Om al epocii sale* [Solomon Haliță. Korának embere]. Cluj-Napoca: Mega, 2015. 32–76.

periférikus régióiba (ebben az esetben Tulceába, másokban Besszarábiába), akiknek feladata az új állami adminisztráció melletti hűség biztosítása volt.¹⁰¹

Păcuraru az ország másik részében lett újra főszolgabíró, mások viszont megpróbálták ideiglenes pozícióikat állandóvá tenni – már amennyire ilyen körülmények között és egy ilyen funkció esetében ez egyáltalán lehetségesnek bizonyult. Octavian S. Simu 1890-ben az Alsó-Fehér megyei Felsőmarosújváron született. Jogi tanulmányokat végzett, majd hadnagyként szolgált a háborúban. 1918 őszén ő szervezte meg a román nemzeti gárdát Kolozs községben. 1919 januárja és 1924 áprilisa között több járás főszolgabírója volt, egy rövid közjáték (1920 november–1921 áprilisa) kivételével, amikor is néhány hónapig ő a prefektus titkára. 1924-ben a megye kirendelt alprefektusának nevezték ki, majd 1926 márciusában véglegesítették e funkcióban. 1926-ban és 1927-ben néhány hónapig a megye prefektusa is volt. Igazi közalkalmazotti „ingázás” következett: Fogaras, Bukarest, Temesvár, majd Kolozs megyébe való visszatérés, ahol felváltva volt kirendelt prefektus és főszolgabíró, egészen 1932-ig. Karrierje hullámzó maradt, a következő évtizedben hol főszolgabíró, hol alprefektus, de prefektúraigazgató is volt három megyében: Kolozsban, Beszterce-Naszódban és Szatmárban.¹⁰²

A Kolozs megyei Mócsi járásból származott Liviu Dan 1912-ben végezte a jogot, majd doktori címet is szerzett. 1918-ban részt vett a közigazgatás átvételében, majd főszolgabírónak nevezték ki. Három évet töltött ebben a hivatalban (1919–1922), a liberális hatalomátvétel nyomán II. osztályú megyei főjegyzői pozícióba került, de rövid idő múlva – valószínűleg anyagi okokból – visszatért az ügyvédi foglalkozáshoz. 1932-ben az erdélyi Alexandru Vaida-Voevod miniszterelnöksége idején Kolozs megye prefektusa. Ezt a funkciót 1933 novemberéig (három Al. Vaida-Voevod- és egy I. Maniu-kormány) alatt gyakorolta, majd az újra hatalomra kerülő liberálisok lemondatták.¹⁰³

Ezek az áthelyezések is a kor személyzeti politikáját jellemzik. Először is, jól látszik 1920-tól Erdélyben az ókirályságbeli politikusokkal való kapcsolat fontossága. Ezekről függött ugyanis a legmagasabb megyei pozíciók elfoglalása. Másodszorban a helyi kapcsolatháló is fontos szerepet játszottak, ahogyan azt a prefektusi pozíció ugródeszkájjá vált Naszódi járás esetében kimutattuk. Harmadszorban az egyes karrierok hullámzó volta is igazolja a közhivatalnokok pozíciójának viszonylagos konszolidáltságát, már nem lehetett olyan egyszerűen megszabadulni tőlük,¹⁰⁴ mint közvetlenül a háború után, de most is a politikai döntéshozóknak

¹⁰¹ Nem csak Besszarábiában, Tulceában is magas volt a nemzeti kisebbségek aránya (1930-ban csak 62% volt román), ráadásul a csempészet mellett a radikális baloldali mozgalmak is gondot okoztak.

¹⁰² Györke Zoltán: Prefecții Clujului: analiză prosopografică, 310–311.

¹⁰³ Uo. 317–318.

¹⁰⁴ 1923-ban ugyanis bevezették a közzolgálati pragmatikát. Lásd Sora, Andrei Florin: Studiu introductiv: Funcția publică și funcționarii publici în România în primii ani după Marele

voltak kiszolgáltatva, akik a „szolgálati érdekre” hivatkozva könnyen áthelyezheték őket bárhová, magasabb vagy éppen alacsonyabb funkcióba.

Karrierépítési lehetőséget nem csak a megyei közigazgatás kínált. Kényelmes álláslehetőséget jelentett a kisvárosok polgármesteri pozíciója is. Ahogyan azt a fenti példák bizonyítják, a politikai támogatás és a patrónusi kapcsolat nagyon fontos volt azok számára, akik nem elégedtek meg a főszolgabírói pozícióval. Legtöbbször a politikai pártokhoz való kötődésről van szó, de néha fontos közszereplők támogatása is előrelendíthette a karriert. Ioan Popescu, egy a háború alatt elhunyt szászrégeni ügyvéd fia, a kolozsvári jogi fakultás diákja, aki maga is a frontról tért vissza, az elsők között volt, akik a városába való bevonulásakor, 1918. november 30-án a román hadsereget fogadták. 1919-ben – 23 éves korában – a Maros megyei Alsórégeni járás szolgabírója lett, majd 1922-ben, Truția prefektusi kinevezése után ő lett helyette a főszolgabíró. 1925-ben Szászrégen város polgármesterévé nevezték ki; ezt a funkciót tizenhat éven át töltötte be, és lelkes városépítőnek bizonyult. Karrierjét nagyrészt a királyi ház támogatásának köszönhette, amit a megyebeli királyi birtok adminisztrátoraként és később királyi vadászati főfelügyelőként nyert el. Úgy tűnik, ő irányította I. Mihály király vadászati képzését is, akivel végig közeli kapcsolatban állt. 1940–1944 között Popescu is az „antihorthysta ellenállás” tagjaként szerepelt, ugyanazon források alapján, amelyek Truțiát is idesorolták. 1948-ban a király lemondása és az országból való távozása után Popescu a királyi vagyon kezelője lett. Ez a funkció azonban csak kellemetlenségeket hozott számára, mivel maga után vonta vagyonának és házának államosítását. Szászrégenben élt 1981-ben bekövetkezett haláláig, elszegényedve, de megőrizve vadászat iránti szenvedélyét.¹⁰⁵

Következtetések

Az 1918-as hatalomváltás gyökeres változásokat eredményezett az erdélyi közigazgatás szervezetében és működésében, beleértve a személyzetváltást is. A közigazgatás háború utáni átszervezése a Kormányzótanács és Románia kormánya egyik legnagyobb kihívást jelentő feladata volt. A Kormányzótanács, amely a román hadsereg támogatásával átvette a tartomány fölötti hatalmat, hirtelen ellentmondásos helyzetbe került: egyrészt a saját autonómiáját kívánta megszilárdítani

Război, 1918–1923 [Közszolgálat és köztisztviselők Romániában a Nagy Háború utáni első években, 1918–1923]. In: Sas, Florina – Sora, Andrei Florin (eds.): *Lungul drum spre primul Statut al funcționarilor publici din România. Deziderate, (ante)proiecte, legislație, opinii și dezbateri (1918–1923)*. Cluj-Napoca: MEGA, 2019. 11–52.

¹⁰⁵ Rus, Dorin Ioan: Evenimentele de la Reghin premergătoare și din timpul zilei de 1 decembrie 1918 văzute de Dr. Ioan Popescu [Az 1918 decemberi események Régenben, ahogyan azt Ioan Popescu látta]. In *Apulum* 37, 2000, tom 2. 145–151.

és megőrizni a helyi sajátosságokat a bukaresti kormánnyal szemben, másrészt viszont felszámolta a vármegyék régi önkormányzatát, mindezt úgy, hogy a politikai ellenőrzést ne engedje ki a kezéből. A prefektusoknak kulcsszerepük volt ebben a folyamatban, hiszen közigazgatási hatáskörük jóval túllépte elődeik, a főispánok hatáskörét – beleértve a tisztviselők kinevezésének jogát is. Ezáltal a járási és megyei tisztviselők a prefektusi irodától – gyakorlatilag az ezzel kialakított személyi kapcsolatoktól – függték. A közigazgatás átvétele és eredményes működtetése érdekében előtérbe kerültek tehát az etnikai kritérium és a személyes kapcsolatok, a klientelizmus – a szakmai felkészültség és a tapasztalat rovására. Természetesen ezek a kinevezési és előléptetési gyakorlatok nem voltak teljesen előzmény nélküliek, 1918 előtt is jellemezték a közigazgatást, de korlátozva a vármegyék megmaradt autonómiája és a helyi elit (rokon) hálózatai által, amelyek egyensúlyként szolgálták a főispán kezében összpontosuló hatalommal szemben. A Kormányzótanács által 1919-ben hozott határozatok felszámolták a vármegyék és intézmények önrendelkezését, felborítva a helyi és központi intézmények között kialakult egyensúlyt az utóbbiak és megbízottjuk, a prefektus javára. Ezeket a határozatokat átültetve a gyakorlatba, a Kormányzótanács megszüntetése után, 1920-ban a bukaresti kormány már olyan közigazgatási rendszert vett át, amely megőrizte ugyan valamennyire az 1918 előtti formáját, de jóval centralizáltabban működött, és már túlnyomó többségében román nemzetiségű tisztviselőkre épült. Kivételt képezett az egykori Királyföld, ahol a szászok aránya a közigazgatásban igen magas maradt.

Ami a főszolgabírókat illeti, viszonylag nagy számuk, valamint a csoport biográfiai adatainak hiányosságai nehézségeket okoznak egy prozopográfiai-statisztikai elemzés elvégzésében, ugyanakkor azonban egy sor általános következtetés azért mégis levonható. Az 1918 előtti és az 1919–1925 közötti periódus főszolgabírói közötti összehasonlítás nyilvánvalóvá teszi elsősorban a társadalmi háttérük közötti jelentős eltérést. 1918 előtt a főszolgabírók többsége nemesi eredetű, a vármegyében (igaz, néha csekély) ingatlannal rendelkező családból származott (legalábbis a túlnyomó többséget alkotó magyarok). Esetükben a családi és személyes presztízs, a rokon kapcsolatok meghatározó szerepet játszottak a hivatal elfoglalásában. Néhányuk családjában generációk sora töltött be valamilyen vármegyei hivatalt. Az 1919 utáni főszolgabírók általában román kispolgári származásúak, vagy a falusi elit (papok, tanítók) leszármazottjai. Közülük nagyon kevesen örökölték a közigazgatás területén kialakult családi hagyományokat.

Az erdélyi magyar és a román társadalom különbözőségén és a főszolgabírói kar etnikai összetételének gyökeres átalakításán túl a politikai-közigazgatási rendszerek eltérése is hozzájárult a különbségek növeléséhez. 1918 előtt, amikor a helyi önkormányzati intézmények, jelesül a törvényhatósági bizottságok választották a főszolgabírókat – még ha a jelölés folyamatában a főispánoknak fontos szerep jutott is –, nagyon sokat nyomott a latban ezeknek a helyi társadalmi-politikai elitel ápoló kapcsolatrendszerre, a helyi hálózatokba való beilleszkedési képessége. 1919

után a döntési jogoknak a prefektus kezébe való összpontosítása hangsúlyosabban függővé tette a főszolgabírókat a központi politikai tényezőktől. Közszolgálati státusa csak a hivatal megőrzését garantálta, de nem a pozícióét vagy legalább a földrajzi stabilitást, ez a helyzet pedig – a dualista korszakhoz képest – nagyfokú fluktuációt okozott, olyan következményekkel, amelyek valószínűleg befolyásolták a közigazgatási munka eredményességét is. Ezek a körülmények láthatóan hatással voltak mind azok munkájára, akik megmaradtak a főszolgabírói pozícióban a második világháborúig, mind arra a vékony kisebbségre, amely magasabb megyei (prefektus, alprefektus) vagy helyi (polgármester) tisztségekbe került. A vizsgált személyek 1948 utáni sorsa nagyrészt ismeretlen, de a kisszámú részletesebb életrajz arra enged következtetni, hogy ha elszenvedtek is megtorlásokat a kommunista hatalomtól, kevésbé voltak kitéve a politikai üldözésnek (például bebörtönzésnek), mint ahogyan gondolnánk. Ezt a jelenséget a későbbiekben részletesebben kellene vizsgálni.

Az 1918 előtti és utáni főszolgabírók szakmai felkészültsége viszonylag kevés eltérést mutat, hiszen az 1919–25 közöttieknek is csak mintegy ötöde nem jogi végzettségű, a hivatali tapasztalat esetében azonban jelentős különbséget találunk. Az újonnan jöttek többsége – a legjobb esetben is – csak némi községi szintű közigazgatási tapasztalattal rendelkezett, vagy korábban jogi magánpraxist folytatott. A szakmaiság viszonylagos csökkenéséhez hozzájárult a volt községi jegyzők előléptetése is, akik csak rövidebb közigazgatási tanfolyamokat végeztek. Itt a magyarázat kézenfekvő: ennek oka nyilvánvalóan a tisztviselői kar románosítása volt. Nem arról van szó, hogy ne lett volna elég román nemzetiségű jogvégzett személy, hanem inkább arról, hogy a lényegében falvakhoz kötött karriert jelentő főszolgabírói tisztség az egész Erdélyre kiterjedő közigazgatási románosítás körülményei között – ami magával hozta a városok felé irányuló migráció lehetőségét is – már nem volt túlságosan vonzó a jogi végzettségűek számára sem anyagilag, sem a presztízs és a karrierperspektíva szempontjából. Ráadásul a változások következtében a funkcionális magának is kisebb lett a presztízse; a főszolgabírói karrier esetleges előnyei jelentősen csökkentek az 1918 előttiékhöz képest. Az etnikai, felkészültségbeli, szakmai tapasztalatbeli vagy a helyi elitbe való beágyazottság különbözőségén túl, ami közös az 1918 előtti és utáni főszolgabírókban, az, hogy a hivatalos állampolitika, annak formális vagy informális alkalmazásának igen fontos helyi ügynökei voltak. Mivel ők voltak a legalacsonyabb rangú hivatalnokok, akiknek döntési joguk volt más tisztviselők (falusi előjárók, községi jegyzők) fölött, illetve a lakosság életét számos vonatkozásban érintő kérdésekben, kulcsszereplői voltak a választói mobilizációnak, de a magyarosítási/románosítási politikák alkalmazásának is. Főképp ez irányú tevékenységük befolyásolta a kortársak emlékezetében és a történetírásban róluk kialakult képet, elhalványítva a szakirodalomban is mindennapi közigazgatási tevékenységük fontosságát.

FORRÁSOK

- Kertész Jenő: A tíz év előtti Erdély napjai [II.] *Korunk*, 1929/2. http://epa.oszk.hu/00400/00458/00240/1929_02_4748.html (letöltés ideje: 2022. december 1.)
- Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár (MNL OL)
K 148 Belügyminisztérium, Elnöki iratok
K 803 PTI 1918–1919. évi kormányhatóságok táviratgyűjteménye
- Moldovan, Victor: *Memoriile unui politician din perioada interbelică* [Egy két világháború közti politikus emlékirata]. I–II. Mircea Gelu Buta – Adrian Onofreiu (ed.), Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2015.
- Román Nemzeti Levéltár (Arhivele Naționale ale României, ANR)
Beszterce-Naszód Megyei Levéltár. Beszterce-Naszód megye prefektúrája (Serviciul Județean Bistrița-Năsăud, fond Prefectura Județului Bistrița Năsăud – Documentele prefectului, ANR-BN-Prefect)
- Országos Széchényi Könyvtár halotti jelentéseinek gyűjteménye
<https://dspace.oszk.hu/handle/20.500.12346/342967;jsessionid=043DD62634F1314AB620B804A87FCC24#%20> (letöltés ideje: 2019. augusztus 8.)

TÖRVÉNYEK

1870. évi XLII. törvény

<https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=87000042.TV&targetdate=&printTitle=1870.+%C3%A9vi+XLII.+t%C3%B6rv%C3%A9nycikk&referer=1000ev>
(letöltés ideje: 2022. január 4.)

1886. évi XXI. törvény

<https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=88600021.TV&targetdate=&printTitle=1886.+%C3%A9vi+XXI.+t%C3%B6rv%C3%A9nycikk&referer=1000ev>
(letöltés ideje: 2022. január 4.)

1886. évi XXII. törvény

<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=88600022.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D32>

SAJTÓ

Aradi Közlöny, 1925

Az Est, 1927

Az Újság, 1915

Belügyi Közlöny, 1919

Biserica și Școala, 1928

Budapesti Hírlap, 1906
Ellenzék, 1937
Erdélyi Lapok, 1936
Gazeta Oficială, 1919
Keleti Újság, 1937, 1938
Magyarország, 1903
Monitorul oficial, 1925
Pesti Hírlap, 1916, 1934
Pesti Napló, 1907
Pest-Pilis-Solt-Kiskun Vármegye Hivatalos Lapja, 1922
Revista administrativă, 1922
Székelység, 1911
Világ, 1919

NÉV- ÉS CÍMTÁRAK

Magyarország tiszti cím- és névtára, 1918
Ministerul Internelor. Direcțiunea Administrației de Stat. Anuarul funcționarilor din administrația centrală și exterioară a ministerului [Belügyminisztérium. A központi államigazgatási és a minisztérium külső tisztviselőinek Évkönyv]. București: Monitorul Oficial și Imprimeria Statului, 1938.
A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. 1. r. A népesség főbb adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint. Magyar Statisztikai Közlemények 42. Budapest: Athenaeum, 1912.

KÉZIKÖNYV

Magyar Életrajzi Lexikon. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/e-e-7530E/eckhardt-tibor-75320/> (letöltés ideje: 2019. április 2.)

FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM

Ablonczy Balázs: Sérelem, jogfolytonosság, frusztráció. Alsó-Fehér vármegye menekült törvényhatósága Budapesten, 1919–1921. *Kisebbségkutatás*, 2008/2. 248–260.
Agrigoroaiei, Ion: Măsurile de unificare legislativă și administrativă în România întregită [Jogi és közigazgatási egységesítő intézkedések Nagy-Romániában]. In *Analele științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași*, seria Istorie 44–45., 1998–1999. 59–76.
Bárdi Nándor: Az erdélyi kérdés mint közigazgatási probléma. *Magyar Kisebbség*, 1998/1. 123–156.

- Bavouzet, Julia: The Hungarian Ministry of the Interior and its Civil Servants in the Post-war Turmoil. In: Peter Becker et alii (Hrg.): *Hofratsdämmerung? Verwaltung und ihr Personal in den Nachfolgestaaten der Habsburgermonarchie 1918 bis 1920*. Wien: Böhlau, 2020. 113–136.
- Bosoancă, Traian: Dr. Eugen Truția. In: Grigore Ploieșteanu – Mihai Șara (eds.): *Reghinul cultural*, vol. 5. Reghin: Biblioteca Municipală „Petru Maior”, 2001. 244–251.
- Csizmadia Andor: *A magyar közigazgatás fejlődése a XVIII. századtól a tanácsrendszer létrejöttéig*. Budapest: Akadémiai, 1976.
- Dáné Veronka: „Az Őnagysága széki így deliberála”. *Torda vármegye fejedelemségkori bírósági gyakorlata*. Kolozsvár – Debrecen: Erdélyi Múzeum Egyesület, Debreceni Egyetem Történeti Intézete, 2006.
- Dărăban, Alexandru: *Solomon Haliță. Om al epocii sale* [Solomon Haliță – korának embere]. Cluj-Napoca: Mega, 2015. 32–76.
- Egry Gábor: *Etnicitás, identitás, politika. Magyar kisebbségek nacionalizmus és regionalizmus között Romániában és Csehszlovákiában 1918–1944*. Budapest: Napvilág, 2015.
- Egry Gábor: Posztbirodalmi átmenetek? In: Ábrahám Barna – Egry Gábor (szerk.): *Összeomlás, uralomváltás, nemzetállam-építés. Dokumentumválogatás. I. Románia*. Budapest: Napvilág, 2019. 13–44.
- Filipașcu, Alexandru: *Istoria Maramureșulu* [Máramaros története]. București: Tipografia ziarului Universul, 1940.
- Filipașcu, Alexandru: Luptătorul maramureșean Dr. Vasile Filipciuc [A máramarosi harcos, dr. Vasile Filipciuc]. *Transilvania*, 1944/10–12. 849–850.
- Galea, Aurel: *Formarea și activitatea Consiliului Dirigent al Transilvaniei, Banatului și ținuturilor românești din Ungaria: 2 decembrie 1918–10 aprilie 1920* [Erdély, Bánát és a magyarországi román vidékek Kormányzótanácsának kialakulása és tevékenysége 1918. dec. 2.–1920. ápr. 10.]. Târgu Mureș: Tipomur, 1996.
- Gidó Csaba: Udvarhely megye közigazgatás-története impériumváltástól impériumváltásig (1918–1940). *Areopolisz. Történelmi és társadalomtudományi tanulmányok. XIV*. Székelyudvarhely: Areopolisz Egyesület, 2015. 225–277.
- Guțan, Manuel: *Istoria administrației publice locale în statul român modern* [A helyi adminisztráció története a modern román államban]. București: All Beck, 2005.
- Györke Zoltán: Prefecții Clujului: analiză prosopografică [Kolozs megye prefektsai: prozopográfiai elemzés]. *Anuarul Institutului de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca*. Series Historica LI, 2012. 305–323.
- Iancu, Gheorghe: *Contribuția Consiliului Dirigent la consolidarea statului unitar național român* [A Kormányzótanács hozzájárulása az egységes román nemzetállam megszilárdításához]. Cluj: Dacia, 1985.

- Iuga, Nicolae: The „Sfatul” Newspaper, a part of the Romanian National Council of Maramureş County (7th of December 1918 – 31st of May 1919). *Diacronia. Journal of Romanian Literary Studies*, 2018/14. 18–28.
- Klečacký, Martin: Im Dienste des neuen Staates? Beamtenkarriere im Prozess des Aufbaus der tschechoslowakischen Staatsverwaltung 1918–1920 [Új állam szolgalatában? Hivatalnokkarrier a csehszlovák államigazgatás kiépítésének folyamatában]. In: Peter Becker et alii: i. m. 137–154.
- Kozári Monika: *A dualista rendszer (1867–1918)*. Budapest: Pannonica, 2005.
- László Márton: Maros-Torda/Maros megye közigazgatása 1919–1938 között. *Areopolisz. Történelmi és társadalomtudományi tanulmányok, XIV.* Székelyudvarhely: Areopolisz Egyesület, 2015. 195–223.
- Leuştean, Lucian: *România și Ungaria în cadrul „Noii Europe” (1920–1923)* [Románia és Magyarország az „Új Európában”]. Iași: Polirom, 2003. 126–133.
- Longaver, Timea – Popovici, Vlad: Considerații privind corpul funcționarilor administrativi județeni din zonele cu populație săsească în perioada 1919–1925 [Megjegyzések a százszok által lakott megyék köztisztviselői karáról 1919–1925]. *Studia Universitatis Cibiniensis. Series Historica* 15, 2018. 159–172.
- Nagy Botond: Háromszék közigazgatása 1918–1940 között. *Areopolisz. Történelmi és társadalomtudományi tanulmányok, XIV.* Székelyudvarhely: Areopolisz Egyesület, 2015. 159–194.
- Nagy Gheczai Éva: *Continuitate și rupturi în viața elitelor din județul Trei Scaune în perioada interbelică – proiect de concurs școlar pentru clasele gimnaziale. Lucrare metodică-științifică pentru obținerea gradului didactic I* [Kontinuitás és megszakítottság Háromszék megye elitejeinek életében a két világháború között]. Cluj-Napoca, Universitatea Babeş-Bolyai, DPPD – Facultatea de Istorie și Filosofie, 2017–2019. 29–30.
- Nagy Gheczai Éva: A tisztviselő, aki mindig talpra esett: Morvay Endre pályája impériumváltás előtt és után. *Areopolisz. Történelmi és társadalomtudományi tanulmányok, XIX.* Székelyudvarhely: Areopolisz Egyesület, 2020. 115–142.
- Netea, Vasile: *Mureșul superior, vatră de cultură românească* [A Felső-Maros vidéke, a román kultúra fészke]. Târgu Mureș: Cuvântul, 2006. e-book <http://www.bjmures.ro/bd/N/001/03/N00103.pdf>
- Onofreiu, Adrian – Băndean, Ana Maria: *Prefecții județului Bistrița-Năsăud (1919–1950; 1990–2014) – ipostaze, imagini, mărturii* [Beszterce-Naszód megye prefektusai 1919–1950; 1990–2014) – emlékek, képek, vallomások]. Bistrița: Charmides, 2014.
- Onofreiu, Adrian: 1918 – o lume în schimbare [1918 – egy átalakulóban levő világ]. *Revista Bistriței* 2008. 349–363.
- Pál Judit: Armenian Image – Armenian Identity – Assimilation of the Transylvanian Armenians in the 18th and 19th Centuries. In Agnieszka Barszczewska, Lehel Peti (eds.): *Integrating Minorities: Traditional Communities and*

- Modernization*. Cluj-Napoca: The Romanian Institute for Research on National Minorities – Kriterion, 2011. 13–32.
- Pál Judit: Főispánok és prefektusok 1918–1919-ben: a közigazgatási átmenet kérdése Erdélyben. *Századok*, 2018/6. 1179–1214.
- Péternári Máté: *A járások kialakítása Magyarországon az 1870:XLII. tc. alapján*. Szeged: Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2021.
- Romsics Ignác: *Erdély elvesztése 1918–1947*. Budapest: Helikon, 2018.
- Rus, Dorin Ioan: Evenimentele de la Reghin premergătoare și din timpul zilei de 1 decembrie 1918 văzute de Dr. Ioan Popescu [Az 1918 decemberi események Régenben, ahogyan azt Ioan Popescu látta]. In *Apulum* 37, 2000, tom 2. 145–151.
- Salvan, Andreea – Tofan, Pavel: Memorii din 1918 [Emlékek 1918-ból]. In: *Bistrița – 90 de ani de la Marea Unire*. Bistrița: Barna’s, 2008. 69–108.
- Scurtu, Ion: *Iuliu Maniu. Activitatea politică* [Iuliu Maniu. Politikai tevékenysége]. București: Editura Enciclopedică, 1995.
- Sigmirean, Cornel: *Istoria formării intelectualității românești din Transilvania și Banat în epoca modernă* [Az erdélyi és bánsági román értelmiség kialakulásának története]. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2000.
- Sora, Andrei Florin: Être fonctionnaire „minoritaire” en Roumanie. Idéologie de la Nation et pratiques d’État (1918–1940). In: *New Europe College Ștefan Odobleja Program Yearbook*, 2009–2010. 205–232.
- Sora, Andrei Florin: Les fonctionnaires publics roumains appartenant aux minorités ethniques dans la Grande Roumanie. In: Marton, Silvia – Oroveanu, Anca – Țurcanu, Florin (dir.): *L’État en France et en Roumanie aux XIXe et XXe siècles. Actes du colloque organisé au New Europe College – Institut d’études avancées les 26-27 février 2010*. Bucarest, New Europe College, 2011. 167–178.
- Sora, Andrei Florin: *Servir l’État roumain. Le corps préfectoral, 1866–1940*. Bucarest: Editura Universității din București, 2011.
- Andrei Florin Sora: Studiu introductiv: Funcția publică și funcționarii publici în România în primii ani după Marele Război, 1918–1923 [Közszolgálat és köztisztviselők Romániában a Nagy Háború utáni első években, 1918–1923]. In: Sas, Florina – Sora, Andrei Florin (eds.): *Lungul drum spre primul Statul al funcționarilor publici din România. Deziderate, (ante)proiecte, legislație, opinii și dezbateri (1918–1923)*, Cluj-Napoca, MEGA, 2019, 11–52.
- Ungureanu, Ștefan: The Involvement of Public Institutions in Real Estate Fraud in the Municipality of Brașov. A Case Study. *Bulletin of the Transylvania University of Brașov*, Series VII, Social Sciences: Law, special issue, 2018/1. 139–154.
- van Leeuwen, Marco H. D. – Maas, Ineke – Miles, Andrew: *HISCO. Historical International Standard Classification of Occupations*. Leuven: Leuven University Press, 2002.

- Vörös Károly (összeáll.): *A polgári kori magyar törvényhatósági közigazgatás*. Budapest: Levéltárak Országos Központja, 1956.
- Vörös László: „Veszedelemes pánszlávok”. A magyar uralkodó elit képe a szlovák mozgalomról a 19–20. század fordulóján. In: Szarka László (szerk.): *Párhuzamos nemzetépítés, konfliktusos együttélés. Birodalmak és nemzetállamok a közép-európai régióban (1848–1938)*. Budapest: Országgyűlés Hivatala, 2017. 179–192.
- Zeidler Miklós: *A magyar irredenta kultusz a két világháború között*. Budapest: Teleki László Alapítvány, 2002.